

RIVM Rapport 609021020/2002

Lijkbezorging in Nederland

Evaluatie inspectierichtlijn, overzicht van de branche en
inzicht in naleving van regelgeving

S. van Dijk, M.G. Mennen

Dit onderzoek werd verricht in opdracht en ten laste van de VROM-Inspectie (voorheen
Inspectie van de Volksgezondheid voor de Milieuhygiëne), projectnr. M/609021/01/AH

Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), Postbus 1, 3720 BA Bilthoven,
telefoon: 030 - 274 91 11, fax: 030 - 274 29 71

Verzendlijst

1. Directoraat-Generaal voor Milieubeheer, Directie Bodem
2. Directoraat-Generaal voor Milieubeheer, Directie Water en Lucht
3. A. Henskens, RIMH Zuid, Eindhoven
4. R. van Oostenbrugge, RIMH Oost, Arnhem
5. L. Bomhof, RIMH Noord, Groningen
6. R. Slijpe, RIMH Noord-West, Haarlem
7. H. Doornbos RIMH Zuid-West, Rijswijk
8. R. de Rooy, Platvorm Uitvaartwezen
9. G.J. Swinkels (voorzitter) LVC
10. A. van Os, LVC (Landelijke ver. Crematoria)
11. K. Vermeulen (directeur), Yarden
12. Zeilmaker, Monuta
13. Wellink, Monuta
14. S. Boersma (secretaris) VOU (Ver. Ondernemingen in Uitvaartverz.)
15. H. van Vuren (secretaris) NUVU (Ned. Unie Van Erkende Uitvaartondern.)
16. W. van der Putten (voorzitter) LOB (landelijke Org. van Begraafplaatsen)
17. W. Zaalberg (woordvoerder) LOB
18. Directeur, Ortho Scrap (recycling medisch staal)
19. Arie de Jong (boek over rituelen) STIVU (opleidingsinstituut uitvaartwezen)
20. L. van Voorle, IMG-medical group (producent lijkhoezen)
21. J.C. Jonker, Design & Polymers BV (producent lijkhoezen)
22. T. van Dijk, Stichting Cocon (milieuvriendelijke lijkomhulsels)
23. C. Broekelmans, Verbond van Verzekeraars
24. I. Van Lingen , crematorium en begraafplaats Gouda, IJsselhof
25. E. Maas, crematorium en begraafplaats De Nieuwe Oogster, Amsterdam
26. Tap, crematorium en begraafplaats Tap, Bilthoven
27. K.Herius, crematorium en begraafplaats Diepenveen, Steenbrugge (Yarden)
28. Denekamp, Gemeente Rijswijk
29. Methorst, Gemeente Voorschoten
30. Veldhuizen, Gemeente Apeldoorn
31. Windemuller, Gemeente Enschede
32. Sprengen, Gemeente Haarlem
33. Leyen, Gemeente Haarlem
34. Schlatter, Gemeente Driehuis
35. Van Rooij, Gemeente Son en Breugel
36. Van Uden, Gemeente Cuyk
37. Hoekstra, Gemeente Appingendam
38. Poortman, Gemeente Winschoten
39. Menzinga, Gemeente Winschoten
40. Van Veen, Gemeente Oegstgeest
41. M.van Langen, Infomil (mil. adviezbureau)
42. W.J. Tichelman, Thebodin (mil. adviesbureau)
43. P. Prior, Journaliste: De Begraafplaats
44. G. Hendriks, Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG)
45. M. Jonkers, Ministerie van Binnenlandse Zaken
- 46-56 C.J.M. van den Bogaard, opdrachtgever VROM-Inspecties
- 57-67. Bibliotheek-IEM

68-69 Auteurs

70. J.J.G.Kliest

71-81 SBD/Voorlichting en Public Relations

82. Bibliotheek RIVM

83. Bureau Rapporten Registratie

83-93. Reserve t.b.v. Bureau Rapportenbeheer

94. Depot Nederlandse Publicaties en Nederlandse Bibliografie

Inhoud

ABSTRACT	6
SAMENVATTING	7
1. INLEIDING.....	13
2. VRAAGSTELLING EN UITVOERING.....	15
3. RESULTATEN	17
3.1 OVERZICHT VAN DE BRANCHE EN PRAKTIJK ROND LIJKBEZORGING	17
3.2 ACHTERGROND BIJ DE SPECIFIEKE AANDACHTSPUNTEN VAN DIT ONDERZOEK.....	23
3.3 NADERE KENNISMAKING MET EEN AANTAL ONDERDELEN VAN DE UITVAARTBRANCHE.....	26
3.4 EVALUATIE INSPECTIERICHTLIJN WET OP LIJKBEZORGING.....	31
3.5 NALEVING INSPECTIERICHTLIJN	37
3.6 MILIEUHYGIËNISCHE RISICOPUNTEN.....	40
3.7 AANBEVELINGEN.....	41
REFERENTIES	47
BIJLAGEN.....	49
<i>Bijlage 1.1. Respondenten</i>	<i>51</i>
<i>Bijlage 3.1 Uitvaartrituelen bij verschillende geloofsovertuigingen.</i>	<i>55</i>
<i>Bijlage 3.2 Locatie gegrafplaatsen t.o.v. grondwaterpeil</i>	<i>60</i>
<i>Bijlage 3.3 Locatie begraafplaatsen t.o.v. bodemsoort.....</i>	<i>62</i>
<i>Bijlage 3.4 Locatie crematoria in Nederland.....</i>	<i>64</i>
<i>Bijlage 4. Rapportage onderzoek lijkomhulselbesluit Briefrapport nr. 186/02 IEM SvD.....</i>	<i>66</i>

Abstract

Delivery of the dead in the Netherlands: evaluation of the Inspectorate's guideline, overview of the branch and compliance with regulations

With a view to the possible incorporation of the "Inspectorate guideline on death care" into the law on death care, the Dutch Inspectorate for the Environment commissioned the RIVM to carry out a so-called Quick-Scan investigation. Here, the Inspectorate's guideline was evaluated and insight into the common practice of death-care given. The points of particular interest in terms of environmental protection were analyzed.

The most important recommendations of the investigation have to do with proposals of supervision. The recommendations are meant to gain a better insight into the conditions of decay in graveyards and the pursuit the procedures applied in the case of exhumation.

Further recommendations concern, for example:

- ◆ Verbalizing a view of the inspectorate on the differences between the Inspectorate guideline and the manual "Opgraven en Ruimen" (Exhumation and clearing), published by the national graveyard organization.
- ◆ Developing a reference system to assess the pollution in gardens-of-rest caused by ash dispersion.
- ◆ Indicating if there should be regulations concerning the quality of drainage water originating from graveyards.
- ◆ Supervision in the implementation of materials used as coffins and bodybags.
- ◆ Participation in the discussion on agreements with respect to the quality and biodegradability of bodybags to assure examination possibilities.

Samenvatting

In het kader van de mogelijke inbedding van de inspectierichtlijn lijkbezorging in de wet op de lijkbezorging heeft de VROM-Inspectie (voorheen Inspectie van de Volksgezondheid voor de Milieuhygiëne) het RIVM opdracht verleend voor een zogenaamd Quick-scan onderzoek. Hierin wordt het gebruik van de inspectierichtlijn geëvalueerd, inzicht gegeven in de branche en huidige praktijk van lijkbezorging en wordt een analyse uitgevoerd van de (milieuhygiënische) aandachtspunten in de keten van lijkbezorging.

Tegelijkertijd met het onderhavige onderzoek wordt door het RIVM gekeken naar de samenstelling van de materialen die worden gebruikt voor doodskisten en het gebruik van lijkhoezen, hierover wordt separaat gerapporteerd.

Branche

Er vinden in Nederland grofweg evenveel begravingen als crematies plaats. Er zijn veel verschillende bedrijven betrokken bij de organisatie en uitvoering van de uitvaart van de meer dan 140.000 overledenen per jaar. Nederland telt ruim 2000 begraafplaatsen, 56 crematoria, circa 11 uitvaartverzekeraars en 1000 tot 1200 uitvaartverzorgers. Over het algemeen hebben deze bedrijven een professionele en commerciële bedrijfsvoering. Er is sprake van marktwerking en concurrentie waardoor klantenrelaties en scherpe prijzen belangrijk zijn. Een nadelig effect van de klantverhoudingen is het feit dat partijen die belang hebben bij het gebruik van bepaalde materialen of alternatieven die een goede vertering, een goede verbranding of een lage milieubelasting met zich meebrengen veelal niet degenen zijn die er direct invloed op hebben of er een directe keuze in kunnen maken. Voor een onderlinge en externe samenwerking wordt de belangenbehartiging van de uitvaartbranche ter hand genomen door een breed scala aan brancheverenigingen. Deze verenigingen zijn veelal ook verantwoordelijk voor de ruime aandacht die wordt besteed aan informatievoorziening en reclame. Daarnaast vormen zij een aanspreekpunt voor de overheid en andere externe partijen en vervullen zij een belangrijke rol in de totstandkoming en naleving van afspraken en regelgeving met betrekking tot milieuhygiënische aspecten van de lijkbezorging.

Evaluatie inspectierichtlijn

Door de regionale inspecteurs van de VROM-Inspectie wordt de richtlijn over het algemeen gezien als een zeer bruikbaar hulpmiddel bij de advisering. In alle gevallen wordt geadviseerd volgens de inspectierichtlijn. Er worden slechts enkele kleine aanvullingen op de inspectierichtlijn voorgesteld, waaronder het concreet aangeven of voorwaarden dienen te worden gesteld aan het lozen van drainagewater op oppervlaktewater en het opnemen van een beschrijving van de mogelijkheid tot het multifunctioneel inrichten van begraafplaatsen. De advisering omtrent lijkbezorging wordt serieus behandeld maar geniet een lage prioriteit ten opzichte van de overige werkzaamheden. De inspecteurs zijn veelal de mening toegedaan dat het advies van de inspectie zich zou moeten beperken tot de milieuhygiënische aspecten van lijkbezorging. Veel van de inspecteurs zijn voorstander van het sterk verminderen van de verplichte adviesfunctie van de VROM-Inspectie m.b.t. de lijkbezorging. Een aanspreekpunt voor het behandelen van klachten en het geven van niet wettelijk verplichte adviezen wordt wenselijk geacht.

De bekendheid van verschillende gemeenten en eigenaren van crematoria met de inspectierichtlijn is zeer wisselend. Over het algemeen wordt er weinig gebruik gemaakt van de richtlijn. De LOB (Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen) heeft veel kritiek op de inspectierichtlijn en de uitwerking hiervan. Het betreft enkele juridische slordigheden en onjuistheden zoals verwijzingen naar foutieve wetsartikelen. Een aantal afwegingen die volgens de inspectierichtlijn door het bevoegd gezag moeten worden gemaakt is volgens de LOB bestuursrechtelijk niet hard te maken. Daarnaast is de inspectierichtlijn volgens de woordvoerders van de LOB niet diepgaand genoeg om in specifieke gevallen als advies te kunnen dienen. Dit is voor de LOB mede aanleiding geweest voor het uitgeven van een eigen handleiding voor de aanleg en uitbreiding van begraafplaatsen, opgraving en ruiming. De LOB stemt in met het door de VROM-Inspectie uitvoeren van een adviestaak m.b.t. de lijkbezorging, maar zou deze graag beperkt zien tot zuiver milieuhygiënische aspecten.

Naleving inspectierichtlijn

In hoeverre de door de inspectie verstrekte adviezen werkelijk worden overgenomen is in het algemeen onbekend. Er worden geen controles of bezoeken afgelegd, niet door inspectiemedewerkers en ook niet door gemeenteambtenaren. Het overgrote deel van de gegeven adviezen heeft betrekking op herbegraven, opgraven en ruimen van graven. Indien de werkzaamheden (opgraven, ruimen en herbegraven) worden uitgevoerd door een gespecialiseerd bureau verwacht men (inspectie, gemeente en branchevereniging) dat het volgens de voorschriften geschiedt. Het is onbekend in welke mate onvolledige skelettering wordt aangetroffen bij het ruimen van graven en wat er met eventuele resten wordt gedaan. Als gevolg hiervan is er geen inzicht in de mate waarin begraafplaatsen voldoen aan condities voor een goede vertering (bodemtype, grondwaterpeil).

Er vinden per jaar circa 2 tot 3 begravingen in eigen grond plaats. Er is dus geen duidelijke trend gaande waarbij er vaker dan incidenteel in eigen grond wordt begraven. Tot nu toe leidt het her en der toelaten van langdurige en gevoelige bestemmingen in Nederland nog niet tot 'versnippering'.

De indruk bestaat dat het afstandscriterium van begraafplaatsen tot bebouwing in de overweging van gemeenten wordt meegenomen, maar dat er om praktische redenen in verschillende gevallen afgeweken wordt van de voorgestelde afstandsgrens.

Geen van de regionale inspecteurs is op de hoogte van het door crematoria al dan niet opvolgen van de adviezen uit de inspectierichtlijn. De gemeenteambtenaren die verantwoordelijk zijn voor het beantwoorden van algemene vragen rond lijkbezorging zijn in de regel ook niet op de hoogte van het door crematoria naleven van milieuvergunningen (o.a. afspraken m.b.t. emissie) of adviezen uit de inspectierichtlijn (o.a. over het aantal asverstrooiingen). Eigenaren van crematoria moeten in vrijwel alle gevallen in de milieuvergunning nakijken of navraag doen bij de gemeentelijke milieudiensten hoe daadwerkelijk wordt aangetoond of gecontroleerd dat aan de exacte eisen uit de vergunning wordt voldaan. In 1995 is er een model vergunning opgesteld die als standaard kon dienen voor alle crematoria. Hiervan is echter geen recente versie beschikbaar. Alle crematoria vragen hun eigen milieuvergunning aan.

Uit een onderzoek van Infomil blijkt dat sinds het inwerkingtreden van de bijzondere regeling voor crematoria in de NeR van juni '98 er slechts één crematorium is dat aan de emissie-eisen voldoet. Alle bezochte crematoria hebben een groter aantal verstrooiingen dan de 90 verstrooiingen per ha per jaar waarboven in de inspectierichtlijn aanvullende maatregelen worden geadviseerd, zonder hierbij tot op heden ter controle een bodemonderzoek te hebben uitgevoerd. De inspectierichtlijn adviseert om bij het tussen de 90 en 370 keer verstrooien per ha per jaar eens in de 25 jaar te controleren op verspreiding van verontreinigingen. Er wordt (door gemeente of inspectie) geen controle uitgevoerd naar het aantal verstrooiingen dat wordt verricht op de strooivelden. Er is ook geen wettelijke limiet voor het aantal verstrooiingen.

Milieuhygiënische risicopunten

Uit deze inventarisatie blijken bij de huidige praktijk van lijkbezorging in Nederland geen grote milieuhygiënische problemen. Onder het kopje aanbevelingen zijn echter een aantal onderwerpen aangegeven waarvan het inzicht op de naleving of uitvoering kan worden vergroot of waarvan door nader onderzoek de mogelijke risico's beter in kaart kunnen worden gebracht. Hoewel de gemeente het bevoegd gezag is voor de vergunningverlening ten aanzien van begraafplaatsen en crematoria en de VROM-Inspectie slechts een adviserende taak heeft, worden toch een aantal aanbevelingen richting inspectie gedaan. Deze aanbevelingen kunnen leiden tot een beter resultaat in het opvolgen van de adviezen van de inspectie en daarnaast ook duidelijk maken waar handhaving en toezicht wenselijk is.

Aanbevelingen

Allereerst worden de aandachtspunten weergegeven die voortvloeien uit de evaluatie van de 'inspectierichtlijn wet op lijkbezorging'.

De overige aanbevelingen worden gegeven aan de hand van de keten van stappen die doorlopen worden bij de lijkbezorging.

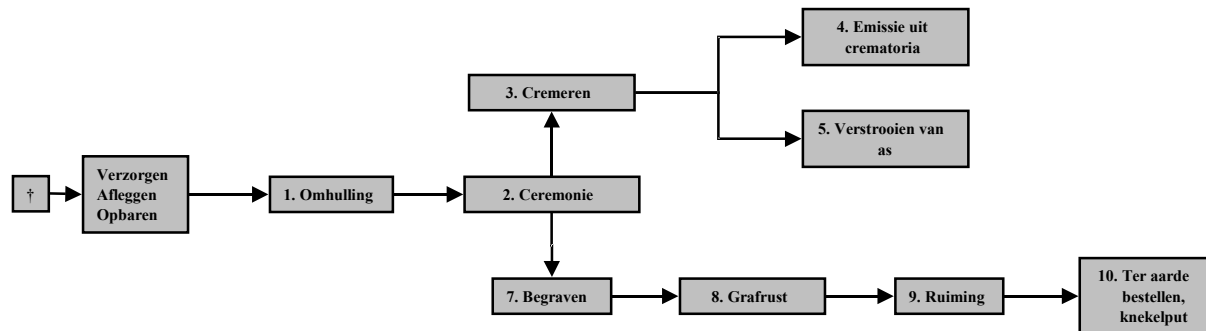
Aandachtspunten uit evaluatie 'inspectierichtlijn wet op lijkbezorging'

De inspectie dient na te gaan in hoeverre het oordeel van de inspectie in de vorm van een bij wet verplicht advies bijdraagt aan een zorgvuldige besluitvorming door het bevoegd gezag. Wellicht volstaat melding vooraf van bijzondere activiteiten waarin afgeweken wordt van de inspectierichtlijn, zoals het binnen de grafrusttermijn overplaatsen van een lichaam. Hiermee behoudt de inspectie de mogelijkheid om op te treden.

Gestreefd dient te worden naar een vermindering van de papieren adviestaak van de regionale inspecties, met name in de gevallen waarbij geringe milieuhygiënische aspecten aanwezig zijn (afstand van begraafplaats tot bebouwing, opgraven en herbegraven binnen de termijn van grafrust).

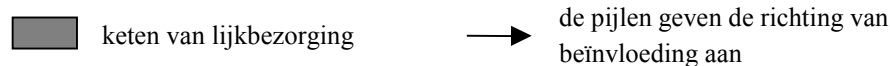
Aandachtspunten en aanbevelingen uit brancheonderzoek en naleving inspectierichtlijn

De aandachtspunten worden beschreven aan de hand van figuur 3.3 welke te vinden is in de aanbevelingen onder 3.6 (algemene beschrijving van de keten zie 3.9). De nummers voor de aanbevelingen verwijzen naar de nummering in bovengenoemde figuur.

Schematische weergave van een aantal processen bij de lijkbezorging.

Figuur S1

1. (zie figuur S1) Omhulling van lijken

De samenstelling van de gebruikte materialen voor doodskisten en lijkhoezen en het gebruik ervan is in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Het wordt in een apart (RIVM) onderzoek gerapporteerd (in dit rapport opgenomen als bijlage 3). De belangrijkste aanbevelingen hieruit zijn:

Het opnemen van alternatieve lijmsorten in het lijkomhulselbesluit is niet urgent omdat fabrikanten geen behoefte hebben aan het gebruiken van andere lijmsorten. Lijmen op natuurlijke basis worden momenteel niet uitgesloten van gebruik. Hierdoor zijn milieuvriendelijke alternatieven mogelijk.

De VROM-Inspectie heeft geen expliciete taak bij de handhaving van het lijkomhulselbesluit. Echter gezien de centrale regelgeving en expertise van VROM op dit terrein wordt geadviseerd vanuit de VROM-Inspectie hieraan invulling te geven. Verder worden partijen, begraafplaatsbeheerders en uitvaartondernemers, geadviseerd privaatrechtelijk inhoud te geven aan het gebruik van (niet composteerbare) lijkhoezen.

Binnen de branche worden momenteel afspraken gemaakt over de kwaliteit en afbreekbaarheid van lijkhoezen. Het is aanbevelingswaardig om als inspectie bij dit traject betrokken te zijn (en eventueel te stimuleren of faciliteren) waarbij de afspraken worden gezien op toetsbaarheid en handhaafbaarheid.

2. Ceremonie bij begraven of cremeren

Het idee achter een afstandscriterium tussen begraafplaatsen en bebouwing is een zorgvuldige inbedding van begraafplaatsen in de samenleving. Indien over en weer geen hinder wordt ondervonden is er voor de VROM-Inspectie geen reden tot actie. Het verdient aanbeveling om van een aantal situaties waarin de geadviseerde afstand niet is aangehouden na te gaan welke afwegingen aan deze keuze ten grondslag liggen en wat de feitelijke gevolgen zijn. Wanneer toch een afstandscriterium gewenst is dient dit vastgelegd te worden in het Besluit op de lijkbezorging (Blb).

3. Cremeren

Voor het verkrijgen van uniformiteit in de milieuvergunningen van de verschillende crematoria kan de inspectie de branche aanmoedigen en ondersteunen bij het opstellen en toepassen van een standaard opzet van een milieuvergunning (zoals in 1995 beschikbaar was). De VROM-Inspectie kan behulpzaam zijn bij het opstellen van minimumeisen en aangeven welke belangrijke punten in een milieuvergunning opgenomen moeten worden.

4. Emissie uit crematoria

Gezien het geringe aantal nieuwe crematoria dat binnen afzienbare tijd aan de NeR zal gaan voldoen verdient het aanbeveling dat de inspectie aandringt op een snelle totstandkoming van een bijzondere regeling m.b.t. de emissie van kwik en andere verontreinigende stoffen voor alle bestaande crematoria.

5. As-verstrooiing

Om een inschatting te maken van de omvang van de mogelijke milieuhygiënische gevolgen van het feitelijke aantal verstrooiingen kan de inspectie overwegen nader onderzoek te verrichten naar het aantal verstrooiingen dat momenteel in de praktijk wordt verricht en de hierdoor veroorzaakte milieu effecten. Het opstellen van een toetsingskader voor eventuele verontreiniging van strooivelden (op welke stoffen dient te worden bemonsterd, welke streefwaarden of toetsingswaarden worden gehanteerd en bij welke gehalten volgt welke actie) levert het bevoegdgezag het benodigde kader voor de beoordeling van de algemene situatie in Nederland of een specifiek strooiveld.

Het uitvoeren van een analyse naar de verontreiniging in het organisch materiaal (maaisel, gras) afkomstig van een hoog belast strooiveld geeft inzicht in de gebruiksmogelijkheden van dit materiaal.

7a. Begraven

Het is onbekend in welke mate onvolledige skelettering wordt aangetroffen bij het ruimen van graven. Als gevolg hiervan is er geen inzicht in de mate waarin begraafplaatsen voldoen aan condities voor een goede vertering (bodemtype, drainage/grondwaterpeil).

Het verdient aanbeveling om als inspectie een beter beeld te verkrijgen van bovengenoemde punten middels (controle)bezoeken, toezicht of onderzoek. Hiermee kan een inschatting worden gemaakt in welke mate werknemers bij ruiming worden blootgesteld aan onvolledig geskeletteerde lichamen en kan worden onderzocht in hoeverre de onvolledige vertering te wijten is aan de samenstelling van het bodemmateriaal, de gebruikte materialen voor omhulling van het lichaam of het functioneren van het drainagesysteem.

Tevens wordt hierbij nagegaan of adequate structurele maatregelen genomen worden om herhaling te voorkomen en te zorgen voor het bevorderen van de condities voor een goede skelettering. Indien uit de controles bij ruiming blijkt dat de condities voor een goede vertering zoals het grondwaterpeil en het aanwezige materiaal van de bodem veelal de oorzaak zijn van een slechte vertering kan overwogen worden om meerdere begraafplaatsen hierop preventief te controleren (bijvoorbeeld op basis van analyses zoals weergegeven in bijlagen 3.2 en 3.3).

7b. Drainagewater van begraafplaatsen

De inspectie dient in de richtlijn duidelijk aan te geven of het nodig is om eisen te stellen aan de kwaliteit van het drainagewater dat door een begraafplaats op het oppervlaktewater wordt geloosd. Hiervoor moet vastgesteld worden welke stoffen of bacteriën eventueel beperkend zouden kunnen zijn voor lozing op het oppervlaktewater en wat hiervan de eventuele referentieniveau's zijn. Nagegaan dient te worden of er gevallen bekend zijn waarbij de vastgestelde referentieniveau's worden overschreden en of het wenselijk is om in de inspectierichtlijn eisen te stellen aan de kwaliteit van het drainagewater indien dit op oppervlaktewater wordt geloosd.

9. Ruiming: richtlijn voor ruimen en opnieuw ter aarde bestellen

Het is onduidelijk of bij het ruimen van graven de richtlijnen van de inspectie in acht worden genomen. Of voorzorgsmaatregelen worden getroffen voor het eventueel aantreffen van niet volledig geskeletteerde lichamen en de wijze waarop hiermee wordt omgegaan is onbekend. Bij eventuele bezoeken aan de ruiming zoals voorgesteld onder 7 kan hiervan een beeld worden verkregen.

1. Inleiding

De VROM-Inspectie (voorheen Inspectie van de Volksgezondheid voor de Milieuhygiëne) heeft de afdeling IEM (Inspectieonderzoek En Milieuongevallendienst) van het RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) opdracht gegeven de huidige inspectierichtlijn lijkbezorging te evalueren. Daarbij is het RIVM tevens gevraagd een beeld te schetsen van de branche, de naleving van de inspectierichtlijn en de praktijk rond de lijkbezorging in Nederland. De opdracht is verleend in het kader van de mogelijke inbedding van de inspectierichtlijn lijkbezorging in de wet op de lijkbezorging en om inzicht te krijgen in eventuele aangrijpingspunten voor toezicht. Onderzoek en rapportage zijn ingedeeld in de volgende vier onderwerpen:

- ◆ Een beknopt overzicht van de branche en de huidige praktijk van lijkbezorging;
- ◆ Evaluatie van de inspectierichtlijn;
- ◆ Inzicht in de naleving van de richtlijn en een analyse van de potentiële (milieuhygiënische)risicopunten op basis van voornoemde drie onderdelen van het onderzoek;
- ◆ Aanbevelingen m.b.t. de aangrijpingspunten voor toezicht en de rol van de inspectie.

Binnen het onderhavige onderzoek worden de in de uitvaart gebruikte materialen en toetsing hiervan aan het lijkomhulselbesluit buiten beschouwing gelaten. Bij het RIVM loopt een parallel onderzoek naar de gebruikte materialen bij doodskisten en het gebruik van lijkhoezen. De rapportage hiervan is opgenomen in bijlage 3, de aanbevelingen zijn voor de volledigheid eveneens in het voor u liggende rapport verwerkt.

Het onderhavige onderzoek valt onder de zogenaamde Quick-scan onderzoeken die de VROM-Inspectie (voorheen Inspectie Milieuhygiëne) uitvoert.

Bij een Quick Scan onderzoek worden, met relatief beperkte maar gerichte inspanning, milieurelevante aspecten van een branche of specifiek gebied van het milieubeleid in kaart gebracht en wordt de uitvoering en handhaving van het milieubeleid geëvalueerd. Het doel van een Quick Scan onderzoek is een beeld te verkrijgen van de risico's, knelpunten, uitvoering en handhaving van het milieubeleid op een aantal specifieke gebieden, zodat maatregelen getroffen kunnen worden of grootschaliger onderzoek gericht kan plaatsvinden.

Het eerste hoofdstuk van dit rapport bestaat uit een beschrijving van de vraag vanuit de VROM-Inspectie (voorheen Inspectie Milieuhygiëne) en de gekozen aanpak om deze vraag te beantwoorden. In bijlage 1.1 is een lijst opgenomen van de in dit onderzoek geconsulteerde personen, verenigingen en bedrijven welke ik hierbij heel hartelijk wil danken voor hun medewerking. De bevindingen, de resultaten van het onderzoek en de aanbevelingen worden beschreven in hoofdstuk 3.

2. VRAAGSTELLING EN UITVOERING

Zoals in de inleiding reeds vermeld heeft de inspectie behoefte aan een uitwerking van de volgende vier onderwerpen: een beknopt overzicht van de branche en de huidige praktijk van lijkbezorging, evaluatie van de inspectierichtlijn, inzicht in de naleving van de richtlijn en een analyse van de potentiële (milieuhygiënische)risicopunten op basis van voornoemde drie onderdelen van het onderzoek. Tevens worden aanbevelingen gedaan m.b.t. de aangrijpingspunten voor toezicht en de rol van de inspectie. In onderstaande tekst is de vraag vanuit de inspectie nader omschreven en wordt aangegeven welke aanpak is gekozen ter beantwoording van deze vragen.

Ter evaluatie van de huidige inspectierichtlijn lijkbezorging (VROM, 1999) is nagegaan wat de ervaringen zijn van de belanghebbenden, in hoeverre de huidige inspectierichtlijn compleet is en aan haar doel beantwoord. Bij de regionale inspecties en een aantal gemeenten is onderzocht of de vragen die hen bereiken omtrent lijkbezorging met behulp van de inspectierichtlijn kunnen worden beantwoord en of de richtlijn voldoende informatie biedt voor de dagelijkse praktijk rond de lijkbezorging. Bij alle regionale inspecties wordt een contactpersoon gezocht die verantwoordelijk is voor het afhandelen van vragen en controle rond lijkbezorging. In het gebied van iedere regionale inspectie worden tenminste twee gemeentes geselecteerd waar eveneens naar een contactpersoon gevraagd wordt waarmee de evaluatie van de inspectierichtlijn plaats kan vinden. Indien binnen de regio van de inspectie recent meerdere meldingen of problemen rond lijkbezorging zijn binnengekomen kunnen meerdere gemeenten worden bezocht.

Tevens is bij de branche (belangenvereniging begraafplaats eigenaren, belangenvereniging crematoria, eigenaren crematoria en begraafplaatsen) geïnventariseerd of voor hen de inspectierichtlijn compleet, begrijpelijk en bruikbaar is.

Binnen iedere regio is nagegaan of er een crematorium aanwezig is (navraag bij regionale inspectie of branche).

De crematoria die zijn bezocht zijn zo gekozen dat de selectie een zo groot mogelijke diversiteit bevat. Hierbij wordt rekening gehouden met de ligging in verschillende regio's, de crematie capaciteit en het type beheerder (gemeente, particulier of vereniging). Per crematorium wordt gekeken hoeveel verstrooiingen er per strooiveld plaatsvinden en hoeveel strooi-capaciteit er nu en in de toekomst beschikbaar is. Daarnaast wordt nagegaan in hoeverre gebruik wordt gemaakt van verstrooiingen buiten de strooivelden (op zee, eigen grond, oppervlaktewater). Tevens is gekeken welke onderwerpen in de milieuvergunningen van de diverse crematoria zijn opgenomen en hoe de controle hierop plaatsvindt.

3. Resultaten

3.1 Overzicht van de branche en praktijk rond lijkbezorging

Algemeen

Jaarlijks sterven er in Nederland meer dan 140.000 mensen. Het aantal mensen dat kiest voor een begrafenis of crematie is ongeveer gelijk verdeeld (respectievelijk 51 en 49 procent). Er zijn veel verschillende bedrijven betrokken bij de organisatie en uitvoering van een uitvaart. Gedacht kan worden aan verzekeraars, opbaargelegenheden, vervoersbedrijven, begrafenisondernemers, begraafplaatsen, crematoria, fabrikanten van kisten of urnen en andere uitvaart artikelen, bloemisten en bedrijven voor de verzorging van de overledene (zie ter illustratie het schema in figuur 3.1.). Een aantal van deze ondernemingen werken zonder winst oogmerk maar hebben over het algemeen een professionele en commerciële bedrijfsvoering. Er is sprake van marktwerking en concurrentie waardoor klantenrelaties en scherpe prijzen belangrijk zijn. Er wordt ingespeeld op de veranderende markt, waarin momenteel de persoonlijke wensen van een overledene of familie centraal staan en er een toenemende vraag is naar ruimte voor persoonlijke invulling van de plechtigheden van de begrafenis of crematie.

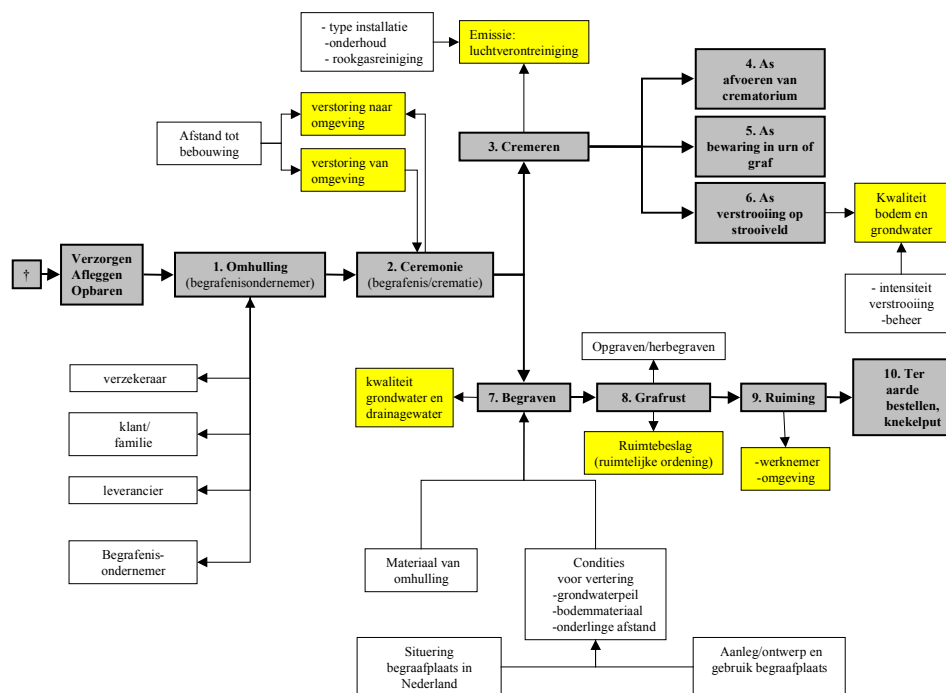
Vanuit de branche wordt duidelijk aandacht besteed aan informatievoorziening en reclame. Dit gebeurt via tijdschriften zoals 'Doodgewoon' en 'Uitvaart' en via het Internet en televisie. Vrijwel alle aspecten en bedrijven die met de uitvaart van doen hebben zijn op het Internet vertegenwoordigd. Zo bevatten de internetsite's uitvaart.com, uitvaart.nl, begraafplaats.org, crematorium.org, gedenkboek.nl, rouw.nl, uitvaartinformatie.nl en de digitale uitvaart encyclopedie een breed scala aan onderwerpen en reclame mogelijkheden. Hiermee wordt zowel voorzien in een goede communicatie tussen de verschillende bedrijven in de uitvaartbranche als tussen de uitvaartorganisaties en de klanten.

In de uitvaartbranche bestaat een netwerk van klantenrelaties. Er is niet altijd sprake van een strikte scheiding tussen de verschillende schakels in de uitvaartketen (zoals onder andere verzekeraar, begrafenisondernemer en eigenaar van een crematorium of begraafplaats). Een persoon of vereniging kan meerdere van deze onderdelen onder zijn hoede hebben. Toch zijn partijen die belang hebben bij het gebruik van bepaalde materialen of alternatieven die een goede vertering, een goede verbranding of een lage milieubelasting met zich meebrengen veelal niet degenen die hier direct invloed op hebben of een directe keuze in kunnen maken. Zo zijn bijvoorbeeld naast producenten en toeleveranciers van uitvaartartikelen de uitvaartondernemers een belangrijke schakel in de keten van uitvaartverzorging. In vrijwel alle gevallen worden de organisatie en benodigdheden voor een uitvaart verzorgd door de uitvaartondernemers. Uitvaartondernemers presenteren aan de klant het aanbod aan mogelijkheden en de beschikbare benodigdheden voor een uitvaart. De uitvaartondernemer (en de klant) heeft door middel van zijn aanbod invloed op de gebruikte materialen zoals bijvoorbeeld bekleding en versiering van kisten en het gebruik van lijkhoezen.

Over het algemeen heeft de uitvaartondernemer zelf (evenals zijn producent of toeleverancier van de uitvaartartikelen) echter geen belang bij het kiezen van alternatieven die een goede vertering, een goede verbranding of een lage milieubelasting met zich meebrengen. Een eigenaar van een crematorium of begraafplaats kan de uitvaartondernemer (zijn klant) slechts vragen of verzoeken om gebruik te maken van de voor hem gunstige alternatieven.

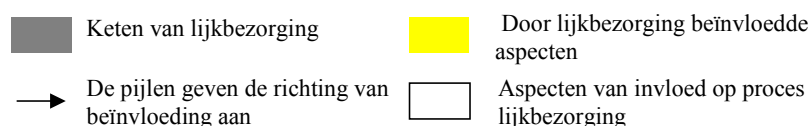
Procesketen bij lijkbezorging

Figuur 3.1 is een schematische weergave van de mogelijke processen die plaatsvinden bij lijkbezorging en de aspecten die op deze processen van invloed zijn of hierdoor worden beïnvloed.

Figuur 3.1

Schematische weergave van de mogelijke processen die plaatsvinden bij lijkbezorging en de aspecten die op de processen van invloed zijn of hierdoor worden beïnvloed.

Hieronder wordt een korte toelichting gegeven op het schema van figuur 3.1. De nummering van de tekst correspondeert met de nummering in de figuur. Na overlijden wordt een lichaam verzorgd, afgelegd en opgebaard. Opbaring kan onder andere thuis en in hiervoor bestemde opbaargelegenheden geschieden. Opbaring en de hierop volgende definitieve omhulling van het lichaam wordt veelal verzorgd door begrafenisondernemers. De keuze voor de materialen die worden gebruikt voor het lijkomhulsel (nummer 1 in figuur 3.1) en een eventuele lijkhoes wordt bepaald door een samenspel van vraag en aanbod tussen leveranciers, de klant/familie en de begrafenisondernemer. In sommige gevallen heeft ook de verzekeraar invloed hierop.

De afscheidsceremonie van de overledene heeft veelal plaats in een kerk of op de begraafplaats of het crematorium (2). Het vervoer van de bezoekers van de ceremonie heeft invloed op de rust van de omgeving. In sommige gevallen kunnen de gebruiksfuncties van de omgeving echter storend zijn voor het verloop van de ceremonie indien er onvoldoende auditieve en visuele afscheiding aanwezig is. Bij verbranding (crematie) van het lichaam worden rookgassen geemiteerd (3). De mate waarin hierbij schadelijke stoffen vrijkomen is naast de samenstelling van de te verbranden materialen afhankelijk van het type verbrandingsinstallatie, het onderhoud aan de installatie en de mate waarin het rookgas wordt gereinigd. Het crematorium is voor het verbrandingsproces vergunningsplichtig krachtens de wet milieubeheer. Strooivelden zijn verginningsplichtig in het kader van de Wet op de lijkbezorging. Na verstrijken van een bewaringstermijn van één maand op het crematorium zijn momenteel veel mogelijkheden voor de wijze van asbestemming. Vanuit milieuhygiënisch oogpunt voor het crematorium gezien is de asbestemming in de volgende drie hoofdgroepen in te delen (4,5,6): afvoer van het (o.a. verstrooien op zee, bewaring door nabestaanden zelf en verstrooien door nabestaanden zelf op een dierbare plaats buiten het crematorium), bewaring van de as binnen het crematorium (urnenmuur, urnentuin, bijzetting in een graf of urnengraf), verstrooiing op het strooiveld van het crematorium. Afhankelijk van de intensiteit en het beheer van het strooiveld kan verstrooien van as op het strooiveld gevolgen hebben voor de kwaliteit van de bodem en het grondwater.

In het geval dat een lichaam wordt begraven vindt afhankelijk van de condities waaronder dit gebeurt de afbraak van het lichaam plaats (7). De heersende condities op de begraafplaatsen zijn voor een groot deel bepalend voor het verloop van het verteringsproces. Met name de hoeveelheid zuurstof die beschikbaar is voor de afbraak is van doorslaggevend belang. De beschikbaarheid van zuurstof wordt onder andere bepaald door het grondwaterpeil, het materiaal van de bodem en de onderlinge afstand van de lichamen. Voor een deel worden deze factoren bepaald door de situering in Nederland maar kunnen bij een juiste aanleg van de begraafplaats door bijvoorbeeld drainage, ophoging van de bodem en een juiste verdeling van graven worden beïnvloed. Ook het lijkomhulsel heeft een duidelijke invloed op het verteringsproces.

Voor de afbraak van een lichaam wordt minimaal een rustperiode van 10 jaar in acht genomen (grafrust; 8). Afhankelijk van de rechten die op het graf rusten kan deze periode door de nabestaanden herhaaldelijk worden verlengd. Hiermee kan een begraafplaats een langdurige en gevoelige bestemming vormen waarmee rekening gehouden dient te worden in de toekomstige plannen m.b.t. de ruimtelijke ordening en het toekennen van functies in de directe omgeving van een begraafplaats.

Met name bij het toestaan van een kleine bijzondere begraafplaats (in de richtlijn begraven in eigen grond genoemd) vormt het langdurige ruimtebeslag een belangrijk discussiepunt. Veelal ruim na het verstrijken van de termijn van grafrust worden graven geruimd (9). Dit geschiedt bij grootschalige ruiming en veelal door gespecialiseerde bedrijven. Incidentele en kleine ruiming worden veelal door het eigen personeel van begraafplaatsen uitgevoerd. Beenderen worden opnieuw ter aarde besteld in een zogenaamde knekelput waarin de resten van meerdere graven volledig kunnen verteren. Op welke wijze moet worden gehandeld indien onvolledig geskeletteerde resten worden aangetroffen is onderwerp van discussie en wordt nader toegelicht in §3.2. Onverteerbare voorwerpen (zoals bijvoorbeeld handgrepen van kisten en meegegeven voorwerpen) worden bij ruiming uit het graf verwijderd zodat deze niet in de bodem achter blijven.

Brancheverenigingen

Voor een goede onderlinge en externe samenwerking tussen de vele bedrijven die actief zijn in de uitvaartverzorging wordt de belangenbehartiging van de uitvaartbranche ter hand genomen door een scala aan brancheverenigingen. Zij vormen een aanspreekpunt voor de overheid en andere externe partijen en vervullen een belangrijke rol in de totstandkoming en naleving van afspraken en regelgeving met betrekking tot milieuhygiënische aspecten van de lijkbezorging. Hieronder volgt een korte beschrijving van de voornaamste belangenverenigingen.

Het Platform Uitvaartwezen is het landelijk contactorgaan voor de uitvaartbranche.

De belangrijkste organisaties uit de uitvaartbranche zijn bij dit federatief verbond aangesloten. Het Platform Uitvaartwezen vormt een adviserend en informierend orgaan, een intermediair van en naar de overheid en de maatschappij.

Naast het overkoepelende platform voor de totale branche hebben ook de afzonderlijke onderdelen van de branche zich verenigd in verschillende belangenorganisaties. Hieronder wordt hiervan een overzicht gegeven.

Alle crematoria in Nederland (ca. 56 stuks) zijn aangesloten bij de Landelijke Vereniging Van Crematoria (LVC), welke gezamenlijk overleg en het optimaliseren van de totale dienstverlening tot doel heeft. Daarnaast is er de Werkgevers Vereniging Nederlandse Crematoria (WVNC) welke de arbeidszaken (onder andere CAO) behandelt van alle niet-gemeentelijke crematoria in Nederland.

De LVC onderhoudt internationale contacten via het lidmaatschap van The International Cremation Federation (ICF) welke fungeert als overkoepelend orgaan van crematoria in de wereld. Daarnaast is de LVC aangesloten bij het Platform Uitvaartwezen en bij de pas opgerichte Stichting Klachten instituut Uitvaartwezen waarin de Ombudsman Uitvaartwezen gaat functioneren. Binnen het LVC is een werkgroep Techniek actief waarin onder meer de ontwikkelingen met betrekking tot milieuhygiënische aspecten van cremeren (zoals emissie van kwik en gevolgen van het verstrooien van as) worden gevolgd. Hierbij wordt ook relevant onderzoek uit diverse Europese landen betrokken.

Circa 600 eigenaren van begraafplaatsen zijn verenigd in de ‘ Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen’ (LOB) waarmee ruim 2000 begraafplaatsen bij deze vereniging van eigenaren is aangesloten (de leden beheren van 1 tot 27 begraafplaatsen). De LOB vertegenwoordigt ongeveer 85 procent van het begraafplaatsareaal waarin 50.000 tot 55.000 begravingen per jaar plaatsvinden (asbus-bijzettingen niet meegerekend). Vrijwel alle grote gemeenten, 75 procent van de middelgrote gemeenten en circa de helft van de kleine gemeenten zijn aangesloten bij de LOB. De belangenbehartiging en het onderhouden van de relatie met de rijksoverheid voor gemeentelijke begraafplaatsen en crematoria wordt onder andere uitgevoerd door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG).

Omdat in veel gevallen eigenaren van crematoria ook begraafplaatshouders zijn, is indirect ook zo'n 90 procent van de crematoria in Nederland lid van de LOB. De organisatie onderhoudt geen contacten met gelijkende verenigingen in het buitenland.

Circa 50 toeleveranciers van de uitvaartbranche zijn verenigd in de VTU (Vereniging Toeleveranciers voor de Uitvaartbranche). De aangesloten toeleveranciers zijn verdeeld over de secties begraven/cremeren, uitvaartkisten, transport en dienstverlening/overige toeleveranciers en verwerven allen het merendeel van hun inkomsten in de uitvaartbranche.

In Nederland worden de belangen van uitvaartondernemers voornamelijk vertegenwoordigd door drie grote verenigingen voor uitvaartondernemers/uitvaartverzorgers. De twee grootste zijn het VOU (Vereniging Ondernemingen in de Uitvaartverzorging) en NUVU (De Nederlandse Unie Van erkende Uitvaartondernemingen). De leden van deze verenigingen verzorgen respectievelijk 45 en 40 procent van de uitvaarten in Nederland. Bij het NUVU zijn van oorsprong particuliere (veelal kleine) uitvaartverzorgers aangesloten. Het VOU is een vereniging voor regionaal of landelijk werkende veelal coöperatieve uitvaartondernemingen of uitvaartverzorging in combinatie met verzekeringsmaatschappijen. Uitvaartondernemers in de vorm van een vereniging (van oorsprong zonder winstoogmerk) zijn georganiseerd in de veel kleinere branchevereniging NVU (Nederlands Verbond van Uitvaartverenigingen). 15 Procent van de uitvaarten wordt verzorgd door uitvaartondernemers die aangesloten zijn bij de NVU. Slechts een heel klein deel van de uitvaarten wordt verzorgd door de LSUW, een organisatie in Friesland die oorspronkelijk vanuit het idee van de burenplicht uitvaarten verzorgt met lokale ondernemingen.

Recente ontwikkelingen, uitvaartrituelen en gebruiken uit verschillende culturen en geloofsovertuigingen

Er is een duidelijke ontwikkeling gaande van vrij uniforme uitvaarten naar uitvaarten met een sterk persoonlijk karakter. Er wordt duidelijk ruimte geboden voor het verwezenlijken van individuele wensen van de nabestaanden of overledene.

In de huidige multiculturele samenleving is ook tijdens de uitvaart ruimte voor gebruiken uit verschillende culturen of geloofsovertuigingen. Uit dit onderzoek zijn geen gebruiken naar voren gekomen waaraan duidelijke milieuhygiënische consequenties verbonden zijn. In vrijwel alle uitvaartgelegenheden is ruimte voor een persoonlijke invulling van de uitvaart. Een traditioneel islamitische begrafenis of hindoeïstische crematie brengt een aantal aanpassingen mee aan respectievelijk het graf (een extra nis en het opvullen van het graf tot een bult) en het crematie proces (bijwonen van het crematie proces, met geopende kist of zonder kist). In veel gevallen worden echter niet alle traditionele gebruiken uitgevoerd. In bijlage 3.1 is een korte beschrijving van de achtergronden van de meest vertegenwoordigde geloofsovertuigingen in Nederland opgenomen.

3.2 Achtergrond bij de specifieke aandachtspunten van dit onderzoek

Er is tijdens het onderzoek specifieke aandacht besteed aan de knelpunten die zijn onderkend bij het opstellen van de inspectierichtlijn. In onderstaande tekst wordt de achtergrond van deze onderwerpen beknopt beschreven. Het betreft de onderwerpen begraven in eigen grond, het afstandscriterium rond begraafplaatsen en opgraven en herbegraven. Daarnaast is extra aandacht besteed aan de nieuwe richtlijn voor asverstrooiing en emissies van crematoria m.b.t. de bijzondere regeling voor crematoria in de NeR.

Begraven in eigen grond

Zoals in de inspectierichtlijn is weergegeven is de gemeente bij wet de verplichting opgelegd te zorgen voor adequate mogelijkheden om te begraven. In de praktijk is hier ook invulling aan gegeven, zodat de noodzaak voor begraven in eigen grond ontbreekt. Het verzoek tot begraven in eigen grond is in feite een aanvraag om een bijzondere begraafplaats aan te mogen leggen. De inspectie adviseert gemeenten zeer terughoudend te zijn met het instemmen met een verzoek tot een bijzondere begraafplaats. De belangrijkste reden hiervoor is de beperking die een begraafplaats oplegt aan de grond voor tenminste de duur van de grafrust termijn, namelijk tien jaar, maar ook daarna. Wanneer er een trend gaat ontstaan waarbij er vaker dan incidenteel in eigen grond wordt begraven is er sprake van een ongeordende ruimtegebruik waarbij Nederland ‘versnipperd’ door her en der ‘langdurig gevoelige’ bestemmingen toe te laten. Daarnaast is ook het toezicht op het voldoen aan algemene eisen voor begraafplaatsen een punt van zorg. In het verleden hebben waarschijnlijk ook motieven van milieuhygiënische aard een belangrijke rol gespeeld bij het zorgvuldig en geconcentreerd begraven van de overledenen. Het creëren van een bijzondere begraafplaats moet plaatsvinden in afweging van het algemeen belang en het belang van de initiatiefnemer. De ‘Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen’ (LOB) is het niet eens met de terughoudendheid van de inspectie inzake haar advies m.b.t. het creëren van bijzondere begraafplaatsen. Volgens de LOB zijn situaties van begraven in eigen grond tamelijk anoniem en zover bij hen bekend veroorzaken zij geen overlast. Met het onderhavige onderzoek wil de inspectie graag inzicht krijgen in het feit of er een trend te bespeuren is waarbij er vaker dan incidenteel in eigen grond begraven wordt.

Afstandscriterium rond begraafplaatsen

De bestemming tot begraafplaats kan op gespannen voet staan met de diverse omliggende bestemmingen. Het is een taak van de ruimtelijke ordening om ervoor zorg te dragen dat begraafplaatsen en eraan gelegen bestemmingen elkaar zo weinig mogelijk nadelig beïnvloeden. Er is in de wet (Blb) slechts een minimale afstand van één meter vastgelegd die gehandhaafd dient te worden tussen begraafplaatsen en bebouwing. Omwille van de mogelijkheid tot een geohydrologische en visuele afscheiding tussen een begraafplaats en de omgeving adviseert de inspectierichtlijn om de afstand tussen woningen en nieuw aan te leggen of uit te breiden begraafplaatsen tenminste 20 à 30 meter te laten zijn. De LOB pleit ervoor de wet te volgen en geen minimale afstand tussen bebouwing en begraafplaatsen vast te stellen.

Ruimen

Uit jurisprudentie en de uitvaartbranche is een zogenaamde termijn van grafrust bekend, wat betekent dat het stoffelijk na het ter aarde bestellen tien jaar met rust gelaten dient te worden. Gedurende deze periode zou theoretisch volledige vertering moeten plaatsvinden. Dit is in de praktijk echter niet altijd het geval. Onvolledige skelettering wordt vaak veroorzaakt door niet optimale condities of andere belemmeringen zoals het gebruik van slecht afbreekbare lijkhoezen of kleding. De meeste graven worden pas geruimd als de termijn van grafrust ruimschoots is verstreken. Het ruimen van enkele graven gebeurt vaak in eigen beheer van de begraafplaathouders. Indien een groot aantal graven tegelijkertijd wordt geruimd wordt veelal een gespecialiseerd bedrijf ingehuurd om dit werk uit te voeren. De inspectierichtlijn geeft een aantal voorwaarden waaraan bij een opgraving of ruiming moet worden voldaan. Zo dient er bijvoorbeeld een visuele afscheiding te zijn van de omgeving en is een plan vereist waarin onder andere staat vermeld welke procedure wordt gevolgd bij het aantreffen van onvolledig geskeletteerde lichamen. In het geval dat onvolledige skelettering wordt aangetroffen bij het ruimen van graven wordt in de inspectierichtlijn het advies gegeven tot het opnieuw ter aarde bestellen onder optimale condities ten aanzien van het verteringsproces. Een alternatief hiervoor noemt zij het bergen in grafkelders met geforceerde ventilatie. De inspectie is van mening dat de eigenaar van de begraafplaats de verantwoordelijkheid op zich heeft genomen voor een goede en zorgvuldige vertering van het lichaam. Hiermee is de eigenaar de klant verschuldigd tot het einde toe de juiste condities en voorwaarden hiervoor te scheppen en te onderhouden. Onverteerde resten dienen volgens de inspectie vanwege de verwachte zorgvuldigheid en uit piëteit voor de overledenen opnieuw afzonderlijk ter aarde te worden besteld en hiervan dient een registratie te worden bijgehouden. Vanuit dit oogpunt voldoet een knekelput niet aan deze vereisten.

De LOB heeft juridische en psychosociale bezwaren tegen het individueel herbegraven van niet volledig geskeletteerde lichamen omdat bij individuele herbegraving juridisch gezien opnieuw registratie dient plaats te vinden en de nabestaanden moeten worden ingelicht. Zij geven de voorkeur aan het opnieuw ter aarde bestellen in een zogenaamde knekelput waarin het ter aarde bestellen van alle stoffelijke overschotten tegelijk plaatsvindt. Er wordt hier een subtiel onderscheid gemaakt tussen begraven en ongeregistreerd ter aarde bestellen (individueel dan wel in een knekelput). De inspectie is van mening dat individueel ter aarde bestellen wel noodzakelijk is maar acht het evenmin wenselijk de nabestaanden hiermee te confronteren.

Asverstrooiing

Indien de crematoriumhouder zorgdraagt voor de verstrooiing van crematie-as vindt dit plaats op een daarvoor bestemd strooiveld of boven open zee. Vanuit de inspectierichtlijn wordt geadviseerd om een intensief gebruikt strooiveld van drainage te voorzien waardoor verontreinigingen door crematie-as hydrologisch geïsoleerd kunnen worden.

Bodemonderzoeken hebben uitgewezen dat strooien van crematie-as met een hoge intensiteit inderdaad een bepaalde mate van bodemverontreiniging kan veroorzaken, welke voornamelijk bestaat uit zware metalen en fosfaat en plaatsvindt in de bovenste centimeters van het bodemprofiel (CVN, 1991; Van Bergen en Van der Meijden, 1993; De Molenaar, 1994; Smit, 1996; Loovers, 1997).

De richtlijn adviseert een maximaal aantal verstrooiingen van 90 per hectare per jaar indien geen aanvullende maatregelen genomen worden. Indien eens in de 25 jaar controle metingen worden verricht kan een maximum van de 370 verstrooiingen per jaar worden aangehouden.

Indien eens in de vijf jaar een controle meting wordt verricht kunnen tot 3200 verstrooiingen plaatsvinden. Indien de intensiteit van de verstrooiingen hoger is dan 3200 verstrooiingen per hectare per jaar dienen isolerende maatregelen getroffen te worden. Om het aantal verstrooiingen tussen 370 en 3200 per crematorium te verruimen adviseert de VROM-Inspectie (voorheen Inspectie Milieuhygiëne) gebruik te maken van zogenaamde 'wisselvelden'. Dit houdt in dat een crematorium minstens twee strooivelden van voldoende omvang beheert waarvan telkens één strooiveld gedurende een periode van tien jaar in gebruik is. Terwijl het ene strooiveld in gebruik is, kan op het andere strooiveld een rustperiode van tien jaar in acht worden genomen, vergelijkbaar met de wettelijke periode van grafrust.

Emissies van crematoria m.b.t. de bijzondere regeling voor crematoria in de NeR.

Per 1 juli 1998 is een Nederlandse Emissie Richtlijn (NeR) in werking getreden waarin eisen zijn opgenomen aangaande nieuwe verbrandingsinstallaties in crematoria. Daarin wordt onder meer een maximum uitworp van kwik voorgeschreven. De als gevolg van de bijzondere regeling te nemen maatregelen hebben als gevolg dat de rookgassen behalve van kwik met name ook van dioxines en stank worden gereinigd zodat er gesproken kan worden van een 'schoon' verbrandingsproces. Het ligt in de lijn der verwachting dat voor bestaande verbrandingsinstallaties van crematoria eveneens een Bijzondere regeling in de NeR zal worden opgenomen. Hierover wordt momenteel discussie gevoerd.

3.3 Nadere kennismaking met een aantal onderdelen van de uitvaartbranche

Begraven

In Nederland vinden er jaarlijks circa 70.000 begravingen plaats. In totaal telt Nederland zo'n 2 miljoen graven waarin in de meeste gevallen twee of drie lichamen zijn begraven. Er zijn ruim 2000 'actieve' begraafplaatsen en ruim 1000 meest kleinere 'passieve' begraafplaatsen, waar nauwelijks of niet meer begraven wordt. Deze begraafplaatsen zijn voor ruim 99% eigendom van non-profit instellingen zoals gemeenten en kerkgenootschappen. 90% wordt ook beheerd door de gemeenten en kerkgenootschappen zelf; 10% wordt beheerd door stichtingen en enkele not-for-profit naturaverzekeraars en uitvaartverenigingen, waarbij de formele eigenaar geen bemoeienis heeft met de exploitatie.

De intensiteit van het gebruik van begraafplaatsen loopt sterk uiteen, van 1 begraving in vijf jaar tot 500 of zelfs 1000 begravingen per jaar op begraafplaatsen in de grote steden.

Verreweg het grootste aantal begraafplaatsen is gemeentelijk (ca. 1800, goed voor naar schatting 75 tot 80% van het totaal aantal graven in Nederland). Er zijn ongeveer 900 Rooms Katholieke, 440 Nederlands Hervormde, 200 Joodse en 5 Gereformeerde begraafplaatsen. Voorts is er een aantal zeer kleine particuliere begraafplaatsen (meestal met één of twee, maar soms met enkele tientallen graven) en naar grove schatting zo'n 800 tot 1000 zogenaamde graven in eigen grond (die formeel geen begraafplaatsen zijn, omdat ze van vóór 1991 dateren). Deze laatste schatting is gebaseerd op opgaven van de provincies zo'n 20 jaar geleden, in het kader van een onderzoek van het ministerie van Binnenlandse Zaken; het getal komt uit een Kamerstuk.

Een onbekend aantal (naar schatting 80 stuks) van de gemeentelijke, katholieke en Nederlands hervormde begraafplaatsen opereert in stichtingsvorm, waarbij een stichting gewoonlijk 1 tot 3 begraafplaatsen beheert. Er zijn uitzonderingen van stichtingen met 5 en 12 begraafplaatsen. Ongeveer 20 begraafplaatsen worden beheerd door de 5 grootste landelijke of grootstedelijke non-profit uitvaartorganisaties; 2 of 3 begraafplaatsen zijn ook eigendom van zo'n organisatie. Naar schatting worden slechts zes begraafplaatsen beheerd door een commercieel bedrijf.

In bijlage 3.2 en 3.3 is de ligging van het merendeel van de begraafplaatsen in Nederland weergegeven. Zoals reeds onder het kopje 'Ruimen, opgraven en herbegraven' besproken, dienen de begraafplaatsen aan een aantal condities te voldoen die de skelettering van de overledene ten goede komen. Met behulp van een grove analyse is in de kaarten van bijlage 3.2 en 3.3 aangegeven welke lokaties van begraafplaatsen vermoedelijk van nature aan een tweetal belangrijke condities ('luchtdoorlatendheid' van de bodem ofwel aanwezigheid van zandig materiaal en een gemiddeld hoogste grondwaterstand van maximaal 0.8 m) voldoen en in welke gevallen aanvullende maatregelen zoals ophoging en drainage noodzakelijk zijn. De enige conclusie die uit de ligging van een begraafplaats kan worden getrokken is dat aanvullende maatregelen op de van nature heersende condities noodzakelijk zijn. In veel gevallen zullen de aanvullende maatregelen getroffen zijn. Woordvoerders van de LOB zeggen de ervaring te hebben dat er soms juist in gebieden met hoge grondwaterstand minder problemen met vertering zijn, omdat men van oudsher zo wijs is geweest te begraven op o.a. terpen, slechts 1 meter diep. Relatief veel problemen kennen zij uit gebieden waar men het niet direct zou verwachten, zoals bijvoorbeeld Midden-Limburg.

Nederland kent verschillende typen graven m.b.t. de rechten die op het graf rusten. De naamgeving en definitie van deze verschillende typen graven is nogal variabel, wat een inschatting van de aantallen per type bemoeilijkt. Het meest gangbare graf type (ca. 90 procent van het totaal) is het graf met een zogenaamd uitsluitend recht zoals bedoeld in artikel 28 van de Wet op de lijkbezorging. Hierin kan de rechthebbende bepalen wie er nog in dit graf begraven kan worden. De graven worden voor minstens 20 jaar uitgegeven en de termijnen kunnen telkens verlengd worden. De graven met zogenaamd uitsluitend recht worden ook wel familiegraf, dubbel graf, eigen graf, bijzonder graf, zandgraf, huurgraf of koopgraf genoemd. Deze termen kunnen echter op verschillende begraafplaatsen een andere betekenis hebben. In tegenstelling tot het graf met uitsluitend recht kan men kiezen voor een algemeen graf, waarin één van de plaatsen uitgegeven wordt zonder dat nabestaanden invloed hebben op de overige vulling van dit graf. Een algemeen graf, dat meestal slechts voor 10 jaar wordt uitgegeven en waarvan de termijn niet verlengd kan worden, is veel goedkoper dan een eigen graf. Wel kan bij ruiming na 10 jaar of langer besloten worden tot opgraven en herbegraven. Een algemeen graf wordt soms ook wel parochiegraf, enkel graf of huurgraf genoemd. Een algemeen graf komt vooral voor op gemeentelijke begraafplaatsen in de grote en soms ook middelgrote gemeenten. In het zuiden des lands is het algemene graf totaal onbekend, in het noorden en oosten ook zeldzaam. In sommige grote steden daarentegen is 40 tot 50% van de graven een algemeen graf.

Alle typen graven zijn maximaal drie plaatsen diep, tenzij het om graven van voor 1991 gaat. In het Besluit op de lijkbezorging zijn voorschriften opgenomen voor diepte, onderlinge afstand van kisten en de afstand van de kisten tot het grondwater.

Algemene graven worden tenminste uitgegeven voor een periode van tien jaar (wettelijke termijn van grafrust). Eigen graven voor 20 jaar, waarna deze periode verlengd kan worden. Ook worden soms graven voor onbepaalde tijd met 'eeuwigdurende' rechten uitgegeven. De definitie hiervan is echter vaak onduidelijk. Joodse begraafplaatsen geven uitsluitend 'eeuwige' graven uit.

Sommige andere begraafplaatsen geven de grafrechten voor onbepaalde tijd uit, maar bepalen toch dat (10) jaarlijks een bepaalde recognitie of onderhoudsbijdragen moeten worden betaald, dan wel dat aan andere voorwaarden moet worden voldaan. Deze voorwaarden kunnen in de loop van de tijd wisselen. Of op oudere graven nog rechten rusten, is daarom vaak onduidelijk. Vaak zijn graven gewoon vergeten en wordt er niets aan gedaan. Daarom zijn er veel graven die als eeuwig worden behandeld, maar het juridisch niet zijn. Volgens een zeer globale schatting van de LOB kunnen zo'n 50.000 graven als werkelijk eeuwigdurend worden bestempeld. Afhankelijk van de definitie die wordt gehanteerd kan dit aantal echter sterk variëren.

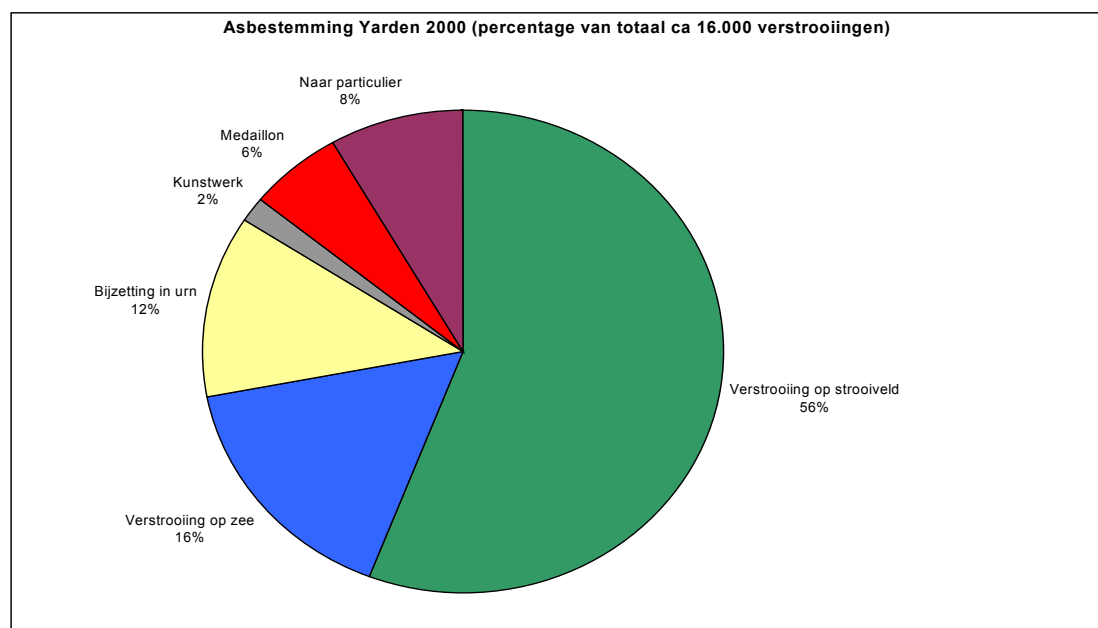
Cremieren

Volgens dit onderzoek telt Nederland 56 crematoria, welke alle zijn verenigd in de Landelijke Vereniging van Crematoria (LVC). De lokatie van het merendeel van de crematoria is weergegeven in bijlage 3.4. Naast verenigingen en coöperatieve crematoria worden crematoria beheerd door particulieren, openbare lichamen, stichtingen, BV's, NV's en gemeenten. Tussen deze strikte typen eigenaren bestaan velerlei mengvormen wat een schatting van het marktaandeel van de verschillende typen eigenaren bemoeilijkt. Het overgrote deel van de markt (ca. 80 procent) wordt bediend door de grote zogenaamde coöperatieve crematoria of crematoria verenigingen zoals bijvoorbeeld Yarden, Dela, Monuta en coöperatieen P.C. Dit type crematoria heeft veelal een normale commerciële bedrijfsvoering en publiceert winstcijfers. De winst komt echter ten goede aan de leden of de branche. Een voorbeeld van een vereniging van crematoria is Yarden (voorheen LVVC), door wie in 14 crematoria circa 20.000 crematies verzorgd worden (30% van het totaal in Nederland). Er is slechts een zeer gering aantal particuliere crematoria, die samen zo'n 10 procent van de markt vertegenwoordigen. Ook gemeentelijke crematoria hebben een marktaandeel van circa 10 procent.

Het aantal crematies dat een crematorium (in één of meerdere ovens) per jaar verricht varieert van nog geen 300 tot ruim 3500. Er is momenteel een ruime keuze in de wijze van de asbestemming. De meest gangbare zijn: verstrooien op een strooiveld, verstrooien op zee per schip of per vliegtuig, het in een urn bijzetten (o.a. in een urnentuin, urnenmuur of urnengraf), verwerken in een kunstwerk, meedragen in een medaillon en meenemen naar huis (voor verstrooiing op een dierbare plaats of ter bewaring). De mate waarin gebruik wordt gemaakt van de verschillende mogelijkheden varieert sterk per regio en crematorium. Deze variatie ontstaat door verschillen in aanbod (en de bekendheid daarvan) en verschillen in voorkeur en traditie. Volgens meerdere eigenaren van crematoria en vertegenwoordigers van landelijke organisaties is er duidelijk een trend waar te nemen waarin steeds vaker de as mee naar huis wordt genomen of wordt bijgezet in een graf of urnenmuur. Het individuele karakter en de persoonlijke keuze van de nabestaanden of overledene spelen een steeds belangrijkere rol.

De meeste crematoria beschikken over een eigen strooiveld. Een aantal crematoria brengt alle as of een gedeelte van de as over naar strooivelden op een andere lokatie. De crematorium vereniging Yarden beheert een landelijk strooiveld waar iedereen tegen betaling as kan verstrooien (wordt voornamelijk gebruikt door de eigen leden).

Bij de crematoria van Yarden werd in het jaar 2000 de as bestemd zoals weergegeven in figuur 3.2

Figuur 3.2. Schatting van asbestemming vestigingen van Yarden jaar 2000

Uitvaartverzorging

Zoals reeds beschreven (in het algemeen overzicht van de uitvaartbranche) bestaat de uitvaartbranche uit een netwerk van klantenrelaties waarin niet altijd een strikte scheiding tussen de verschillende schakels in de uitvaart keten aanwezig is. Een groot deel van de uitvaartverzorgers is ook eigenaar van een crematorium of begraafplaats (onder andere Dela, Monuta, Yarden en de coöperatie PC) en biedt een eigen uitvaartverzekering aan (Dela, Monuta, Yarden).

De uitvaartverzorgers vormen een belangrijke schakel in de keten van de uitvaartverzorging doordat zij verantwoordelijk zijn voor de organisatie van de uitvaart en hiermee een groot scala aan verschillende bedrijven aansturen.

Er zijn 600 à 700 ondernemingen voor uitvaartverzorging in Nederland, waarbinnen 1000 à 1200 uitvaartverzorgers actief zijn.

Ook de verenigingen en coöperatieve uitvaartondernemingen die van oorsprong zonder winstoogmerk werken hebben tegenwoordig een concurrerende en commerciële bedrijfsvoering. Gemiddeld worden er door een uitvaartverzorger zo'n 125 à 175 uitvaarten per jaar verzorgd. De opleiding tot uitvaartbegeleider en uitvaartondernemer wordt aangeboden door de STIVU (Stichting vakopleiding uitvaartverzorging). Hoewel uitvaartondernemer of uitvaartbegeleider geen beschermd beroep is (en een opleiding dus niet verplicht) worden er bij de STIVU per jaar zo'n 175 uitvaartverzorgers opgeleid. Onder andere voor aansluiting bij de NUVU (branchevereniging voor uitvaartverzorgers) is het behalen van een diploma tot uitvaartondernemer verplicht. Naast deze complete vakopleiding worden er cursussen aangeboden voor specifieke onderdelen van de uitvaartverzorging.

Verzekeren en verzekeraars

Een uitvaart kost tegenwoordig al gauw een bedrag tussen de 1500 en 4500 euro of zelfs meer. De prijzen zijn afhankelijk van het gewenste pakket aan diensten en van plaatselijke omstandigheden. Zo kunnen bijvoorbeeld de kosten voor grafrechten per gemeente zeer uiteen lopen.

Een groeiend aantal mensen kiest er voor om hun uitvaart te verzekeren. Bij de meeste grote verzekeraars steeg het aantal verzekerden sinds 1999 met 2,7% tot een totaal aantal verzekerden van 4,62 miljoen (geen exacte aantallen, twee grote verzekeraars Aegon en Reaal brengen geen exacte cijfers naar buiten). De marktverhoudingen zijn in die tijd ingrijpend veranderd door verschillende overnames en fusies. Er zijn ca. 11 uitvaartverzekeraars in Nederland. Veel van de grote verzekeraars zijn tegelijk ook uitvaartverzorger. Slechts een heel klein deel van de markt wordt door 'non-profit' verzekeraars ingevuld.

Grofweg zijn er drie manieren om een uitvaart te verzekeren, een deposito-verzekering, kredietverzekering of natura-verzekering. Voor een deposito verzekering wordt eenmalig de totale verzekeringspremie gestort. Bij een zogenaamde kredietverzekering ofwel kapitaalverzekering betaalt men periodiek een verzekeringspremie. Na overlijden wordt een bepaald bedrag uitgekeerd waarmee de nabestaanden een uitvaart kunnen regelen en financieren. Bij een natura-uitvaartverzekering of diensten-verzekering is de uitvaart verzekerd. Bij overlijden van de verzekerde wordt dus niet een bedrag uitgekeerd waarmee de nabestaanden zelf de uitvaart kunnen regelen en betalen. Daarvoor is de verzekeraar verantwoordelijk: die regelt een uitvaart waarvan hij de kosten draagt (natuurlijk rekening houdend met het pakket dat in de polis is overeengekomen). De verzekeraar betaalt rechtstreeks aan de uitvaart verzorger. Anders gezegd: de verzekeraar moet zijn deel van de afspraak in natura nakomen. Bij het afsluiten van de polis voor natura-verzekeringen kan de klant kiezen uit een aantal standaardpakketten of een eigen pakket aan diensten samenstellen. De verzekeraars zijn bij het regelen van de uitvaart niet gebonden aan een bepaalde werkwijze. Het is mogelijk dat de verzekeraar een nauwe band heeft met een landelijk werkende uitvaartverzorger. Beide partijen zijn wel aparte ondernemingen, zoals is voorgeschreven door de WTM (Wet toezicht natura-uitvaartverzekeringsbedrijf). Ook kan het zo zijn dat de verzekeraar met verschillende, plaatselijk werkende, uitvaartondernemingen samenwerkt. Nog een andere mogelijkheid is dat de natura uitvaartverzekeraar in elke plaats waar hij werkt, contracten sluit met één of meer uitvaartverzoekers in die plaats. Combinaties van bovengenoemde mogelijkheden komen ook voor. Sommige verzekeraars bieden verzekerden ook een vrije keuze wat betreft uitvaartverzorger of geven zelfs de mogelijkheid de uitvaart geheel zelf te regelen waarbij enkel de rekening (tot een afgesproken maximum bedrag) door de verzekeraar wordt betaald. Opgemerkt dient te worden dat een verzekeraar die een pakket aan uitvaartdiensten in natura uitbetaalt deze goed maar zo goedkoop mogelijk zal laten uitvoeren. Een aantal natura-uitvaartverzekeringsmaatschappijen zijn onderlingen, een soort verenigingen. Door het sluiten van een natura-uitvaartverzekering wordt men automatisch lid van zo'n vereniging.

Uit de enquête die Het Verzekeringsblad heeft gehouden blijkt dat bij de meeste verzekeraars de natura verzekering de belangrijkste verzekeringsvorm is (veelal meer dan de helft van de verzekeringen).

Uitvaart artikelen

De materialen en producten die worden gebruikt bij een begrafenis of crematie moeten voldoen aan de eisen die zijn gesteld in het lijkomhulselbesluit. Hierin zijn eisen geformuleerd met betrekking tot milieuhygiënische aspecten zoals de afbreekbaarheid van de gebruikte materialen. Op dit onderwerp wordt nader ingegaan in een separate rapportage van het RIVM dat is opgenomen in bijlage 4.

3.4 Evaluatie inspectierichtlijn wet op lijkbezorging*Behandeling van vragen door de regionale inspecties*

De contactpersonen voor de Wet op de lijkbezorging binnen de regionale inspecties (zie bijlage 1) hebben in het ene geval de gehele regio onder hun hoede terwijl in andere regio's de verantwoordelijkheden voor het afhandelen van vragen omtrent lijkbezorging zijn onderverdeeld naar clusters van een aantal gemeenten. Hiermee worden de vragen verdeeld over meerdere personen. Voor alle inspectie medewerkers geldt dat de vragen omtrent lijkbezorging slechts een zeer klein onderdeel vormen van hun werkzaamheden. Het aantal vragen vanuit een hele regio varieert van 10 per jaar tot drie per week (in een regio van 127 gemeenten). In veel gevallen worden de vragen telefonisch afgehandeld. Het overgrote deel van de vragen komt van gemeenten. Een klein deel van de vragen komt van particulieren, eigenaren van begraafplaatsen of andere overheidsinstellingen zoals bijvoorbeeld waterkwaliteitsbeheerders. De vragen gaan in alle regio's in meer dan 90% van de gevallen over herbegraven, opgraven en ruimen van graven. In geval van ruimen is in alle gevallen de termijn van grafrust ruimschoots verstreken. Andere onderwerpen die met enige regelmaat aan de orde komen zijn afstand van bebouwing tot begraafplaatsen bij uitbreiding van de begraafplaats of de bebouwing, aanvraag tot begraven in eigen grond, kwaliteit en behandeling van het drainagewater van begraafplaatsen en mogelijkheden en vrijheden m.b.t. asverstrooiingen. Voor zover bekend krijgt de regionale inspectie geen vragen over strooivelden of andere milieuhygiënische vraagstukken omtrent crematoria.

Gebruik en waardering van de inspectierichtlijn door de regionale inspecties

Alle contactpersonen binnen de regionale inspecties zijn goed tot zeer goed op de hoogte van de inhoud van de inspectierichtlijn.

Nagenoeg alle contactpersonen maken veelvuldig gebruik van de adviezen zoals deze in de inspectierichtlijn zijn verwoord. Een van de contactpersonen geeft de voorkeur aan het gebruik van 'handboek wet op de lijkbezorging' van W. van der Putten, omdat hierin naar zijn mening de juridische aspecten overzichtelijker worden behandeld (Het handboek is inmiddels vervangen door een uitgave van Vermande). De inspectierichtlijn wordt over het algemeen gezien als een zeer bruikbaar hulpmiddel bij de advisering. In alle gevallen wordt geadviseerd volgens de inspectierichtlijn. In enkele gevallen wordt hierbij duidelijk opgemerkt dat het een advies betreft waarvan afgeweken kan worden. Deze opmerking wordt veelal geplaatst in gevallen waarin weinig tot geen milieuhygiënische aspecten aanwezig zijn en de afweging zich voornamelijk op het ethische vlak bevindt.

In het algemeen kan gesteld worden dat bij de contactpersonen de advisering omtrent lijkbezorging serieus wordt behandeld maar een lage prioriteit geniet ten opzichte van de overige werkzaamheden. Veel advies aanvragen bevatten bij de hedendaagse praktijk van de lijkbezorging geringe milieuhygiënische aspecten. Het gaat in veel gevallen om ethische en psychosociale vraagstukken (met name opgraven binnen de grafrusttermijn) waarin de contactpersonen geen duidelijke adviestaak voor de VROM-Inspectie (voorheen Inspectie Milieuhygiëne) zien weggelegd. Naast de mening dat men zich m.b.t. lijkbezorging hoogstens zou moeten richten op de milieuhygiënische aspecten, is de inschatting dat het overgrote deel van de gevraagde adviezen voort komt uit een wettelijke verplichting en niet uit een werkelijke behoefte aan advies. Geconcludeerd mag worden dat veel van de contactpersonen voorstander zijn van het sterk verminderen van de verplichte advies functie van de VROM-Inspectie (voorheen Inspectie Milieuhygiëne) m.b.t. de lijkbezorging. Een aanspreekpunt voor het behandelen van klachten en het geven van niet wettelijk verplichte adviezen wordt wenselijk geacht.

Gemeenten

De bekendheid van verschillende gemeenten met de inspectierichtlijn is zeer wisselend. Hoewel alle benaderde gemeenteambtenaren wel eens van de richtlijn hebben gehoord blijft dit bij sommigen beperkt tot het jaren geleden vluchtig doornemen van een oude versie. Enkele gemeenteambtenaren zijn zeer goed op de hoogte van de materie rond de lijkbezorging en kennen de inspectierichtlijn bijzonder goed. Over het algemeen wordt er weinig gebruik gemaakt van de richtlijn. De informatie voor het beantwoorden van algemene vragen is aanwezig of wordt opgezocht in de wettekst. De vragen die, veelal door particulieren of eigenaren van begraafplaatsen, aan de gemeente worden gesteld hebben voor het overgrote deel betrekking op opgraven en herbegraven. Daarnaast zijn mogelijkheden voor asverstrooiing en uitbreiding van begraafplaatsen onderwerpen die regelmatig aan de orde komen. De ervaring met en de waardering voor de adviestaak van de Regionale VROM-Inspectie (voorheen Inspectie Milieuhygiëne) varieert sterk. Een aantal gemeenten zegt vrijwel nooit contact met de inspectie te hebben. De wettelijke verplichting om advies te vragen wordt doorgaans niet gewaardeerd indien het om herbegraven of opgraven gaat. In een aantal gevallen wordt het huidige advies dat de inspectie geeft als star, formeel en strikt volgens de wet beschouwd. Een aantal gemeenten zegt echter geholpen te zijn met een officiële uitspraak van de regionale inspecties. In deze gevallen wordt de inspectie gezien als een gezaghebbende instantie waarmee de besluiten van de gemeente gerechtvaardigd of kracht bijgezet worden. Vrijwel alle gemeenten hebben behoefte aan een degelijke maar vrijblijvende mogelijkheid tot advies (dit hoeft niet per se bij de inspectie).

Branche begraafplaatsen, LOB (Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen)

Om een indruk te krijgen van het standpunt van begraafplaatseigenaren m.b.t. de inspectierichtlijn, is gekozen voor het consulteren van de Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen (LOB). De LOB-leden hebben ruim 2.000 begraafplaatsen in beheer; 85% van de jaarlijkse begravingen en bijzettingen van asbussen in Nederland geschiedt op deze begraafplaatsen. Een reactie op de inspectierichtlijn is gegeven door de woordvoerders van de LOB: mr. W.G.H.M. van der Putten (voorzitter LOB) en ing. W. Zaalberg. Beide woordvoerders zijn ook betrokken geweest bij de totstandkoming van de inspectierichtlijn.

Een groot deel van de reactie van de LOB op de inspectierichtlijn is door de heer Van der Putten reeds verwoord in zijn artikelen in het blad 'De Begraafplaats' (1999, jaargang 1, 3 en de begraafplaats lente 2000, jaargang 2, nr. 1). Een belangrijk punt is volgens Van der Putten dat het juridisch en bestuursrechtelijk niveau van de beleidsstandpunten en adviezen onder de maat is. Hij geeft aan dat de inspectierichtlijn een aantal wetstechnische en juridische slordigheden en fouten bevat. Hierdoor zou de gemiddelde lezer geen onderscheid kunnen maken tussen de nuttige passages en de 'foutieve' informatie. In de tabel op blz. 23 wordt bijvoorbeeld een verkeerd bestuursorgaan genoemd, de tabel verwijst naar een verkeerde wet en noemt een artikel van een amvb die al begin 1998 vervallen is. Een deel van de adviezen uit de richtlijn wordt door de LOB als bestuursrechtelijk zwak bestempeld. Als voorbeeld hiervan worden de argumenten genoemd die de inspectierichtlijn geeft voor het al dan niet toestaan van het aanleggen van kleine bijzonder begraafplaatsen. Deze argumenten zijn volgens de woordvoerders van het LOB deels juridisch onjuist, deels niet toetsbaar en deels niet relevant (zoals volgens van der Putten ook is gebleken uit een rechtszaak die de inspectie Oost heeft gevoerd).

Een ander belangrijk punt van kritiek van de LOB op de inspectierichtlijn is het behandelen van aspecten die volgens hen nauwelijks tot geen milieuhygiënische kanten hebben, zoals ethische aspecten. In de visie van de LOB is dat geen taak van de inspectie en behoren deze niet thuis in een inspectierichtlijn. Volgens van der Putten is in een aantal rechterlijke uitspraken sinds 1999 over opgravingen door de rechter geconstateerd dat de adviezen van de inspectie inhoudelijk ondeugdelijk waren, omdat de adviezen wel over diverse aspecten een mening naar voren brachten, maar niets inhoudelijk zeiden over de technische en milieuhygiënische aspecten waar de wettelijke adviestaak nu juist voor bedoeld was.

De LOB is wel van mening dat het zinvol zou kunnen zijn als een overheidsdienst zich bezig zou houden met advisering ten aanzien van de lijkbezorging. In verband met milieuaspecten zou het volgens de LOB vooral voor de hand liggen als dit ten aanzien van crematie zou gebeuren. Daar ziet de LOB (wel) een taak voor de VROM-Inspectie. Maar van een adviestaak m.b.t. het begraven en de begraafplaatsen - anders dan door enkele algemene wenken zoals die zijn opgenomen in de bijlagen van de inspectierichtlijn - gaat volgens de LOB geen meerwaarde uit. Zij zou zeer content zijn met een (niet verplichte gesteld) ter zake kundig adviesorgaan - bij de inspectie of een andere rijksdienst - waar voor ingewikkelde vraagstukken een op de situatie toegesneden advies kan worden ingewonnen. De behoefte aan specifieke advisering is voor de LOB mede aanleiding geweest voor het uitgeven van een eigen handleiding voor opgravingen en ruiming, die in december 2001 is verschenen.

Een aantal zaken zou volgens de LOB door de inspectie uitvoeriger behandeld en uitgevoerd kunnen worden. De advisering bij aanleg van begraafplaatsen kan concreter. Met name adviezen over mogelijkheden voor goede afwatering en geohydrologische isolatie zijn welkom. De controle bij grootscheepse ruiming en de aanpak van begraafplaatsen met structureel te hoge grondwaterstand en slechte conditie voor vertering kan geïntensiveerd worden. De LOB heeft geen moeite met kritische adviezen, maar ze moeten opbouwend en concreet zijn.

Vergelijk Inspectierichtlijn en Handleiding Opgraven en Ruimen LOB

De LOB handleiding Opgraven en Ruimen is o.a. opgenomen in het Thematisch Handboek Lijkbezorging dat wordt uitgegeven door uitgeverij SDU/Vermande en is als los boekje bij de LOB verkrijgbaar.

De LOB handleiding is bedoeld als een praktische handreiking voor begraafplaatshouders. Chronologisch worden de juridische en procedurele stappen beschreven die doorlopen dienen te worden in geval van opgraving van lichamen en ruiming van graven. Op een aantal punten is de handleiding opgraven en ruimen een detaillering van de inspectierichtlijn. Het is geschreven voor bestuurders, beheerders en personeel van begraafplaatsen en heeft een sterke praktijkgericht uitgangspunt. De handleiding opgraven en ruimen wijkt op onder andere de volgende inhoudelijke punten duidelijk af van de inspectierichtlijn namelijk:

- ◆ de handleiding van de LOB is niet eenduidig over de wettelijke status van onverteerde resten van lijken. Of er sprake is van een lijk in de zin van de wet op de lijkbezorging hangt (naar de grafrusttermijn van tien jaar) af van de intentie van het beroeren van het graf, namelijk opgraven en herbegraven danwel ruimen. De inspectie daarentegen is van oordeel dat, ook bij de intentie tot ruimen, bij het aantreffen van onvolledig verteerde resten deze zorgvuldig en piëteitvol behandeld dienen te worden. Voor onvolledig geskeletteerde resten vertaalt zij dit naar een verplichting tot het individueel ter aarde bestellen en het registreren hiervan. In de handleiding wordt in geval van onvolledige vertering niet geadviseerd tot het in zand herbegraven van individuele lichamen (zoals ook reeds besproken in §3.2). Bij het aantreffen van resten van kisten en kleding wordt in de handleiding aangeraden deze te verbranden.
- ◆ het wordt betwijfeld of de inspectie wel aan haar wettelijke adviestaak voldoet door in algemene zin te stellen dat men het advies van de inspectierichtlijn moet volgen. De leden wordt aangeraden in gevallen waarin men complicaties zoals een bezwaren- en beroepsprocedure kan verwachten, toch altijd om procedurele redenen expliciet een advies van de inspectie te verlangen.
- ◆ er wordt gesteld dat er bij een opgraving geen milieuhygiënische belangen zijn. De inspectierichtlijn geeft echter aan terughoudendheid te betrachten bij opgravingen omdat hierbij onvolledige of niet verteerde lijken kunnen worden aangetroffen. De handleiding vindt het evident dat onvolledige vertering aangetroffen kan worden maar ziet hierin geen milieuhygiënische bezwaren.
- ◆ in tegenstelling tot de inspectierichtlijn wordt het schudden van graven in de handleiding uitgelegd als een vorm van ruimen waardoor de daarbij horende wettelijke bepalingen gelden.
- ◆ het wordt bestuurders, beheerders en personeel van begraafplaatsen in de handleiding aangeraden om kleine incidentele ruiming niet te melden. Dit druist in tegen de wet.
- ◆ in de handleiding wordt aangegeven dat herbegraving bij voorkeur op de dag van opgraving dient plaats te vinden. De noodzaak hiertoe wordt bij volledig geskeletteerde lijken minder geacht. De inspectie stelt dat herbegraving dezelfde dag dient te geschieden.

Branche, crematoria

Vrijwel alle bezochte eigenaren van crematoria zijn op de hoogte van het bestaan van de inspectierichtlijn voor de wet op de lijkbezorging, maar maken hiervan nauwelijks gebruik in hun dagelijkse praktijk. Naast het feit dat enkele eigenaren twijfelen over de noodzaak van de verregaande reductie van de kwik emissie wordt de inspectierichtlijn als nuttig en goed leesbaar ervaren. Vanuit de eigenaren komen geen voorstellen voor aanvullingen op de inspectierichtlijn.

Mogelijke aanvullingen op de inspectierichtlijn

In deze paragraaf worden onderwerpen opgesomd die door de voor dit onderzoek geraadpleegde personen zijn genoemd als mogelijke aanvullingen op de huidige inspectierichtlijn. De volgorde waarin de onderwerpen worden opgesomd is willekeurig en heeft dus geen betekenis voor het belang dat hieraan wordt gehecht.

In de richtlijn wordt momenteel geen aandacht besteed aan de mogelijkheid tot het multifunctioneel inrichten van begraafplaatsen. Een multifunctioneel ingerichte begraafplaats biedt mogelijkheid aan rustige vormen van recreatie en een lange grafrust. Inrichting van begraafplaatsen als park is een voorbeeld van multifunctioneel ruimtegebruik van begraafplaatsen. Dit is een eerste plaats een verantwoordelijkheid van begraafplaatsen beheerders en gemeenten. De inspectierichtlijn sluit dit geenszins uit.

Een hoofdstuk waarin de correcte afhandeling van de meest gestelde vragen (ruimingen, herbegraven en opgravingen) wordt behandeld zou een welkome aanvulling zijn. Bijvoorbeeld een beschrijving van de exacte procedure die moet worden gevolgd bij het sluiten of omvormen van een begraafplaats tot park?

Een uitgebreide beschrijving van concrete randvoorwaarden voor een effectief en (milieu)hygiënisch drainagesysteem en behandeling van drainagewater van begraafplaatsen is gewenst. Daarnaast blijkt, onder andere uit vragen van waterkwaliteitsbeheerders, dat het niet duidelijk is of drainagewater zonder enige controle kan worden geloosd op het oppervlaktewater. In gevallen waar twijfel bestaat over de invloed van een begraafplaats op het drainagewater is behoefte aan een lijst met parameters waarop bemonsterd zou kunnen worden voor een beoordeling of het drainwater geschikt is voor lozing op het oppervlaktewater (putrecine, cadaverine etc.). Hierbij is een aanbeveling m.b.t. een referentieniveau voor de stoffen of hoeveelheid bacteriën waarbij het drainagewater al dan niet in het openbare watersysteem kan worden toegelaten gewenst.

Het opnemen van een duidelijke motivatie voor het afstandscriterium van bebouwing tot begraafplaatsen is gewenst wanneer dit meer moet zijn dan de in het Besluit op de lijkbezorging (Blb) genoemde één meter. In geval van een voorgenomen afwijking van het advies kan zodoende naar alternatieven worden gezocht of kan een met redenen omklede afwijzing worden gegeven. Er kan dan een goede beoordeling plaatsvinden of de afwijking van het advies ongewenste gevolgen heeft.

Een passage over bodemverontreiniging en onderhoud/beheer van strooivelden is gewenst. Is het nuttig om maaisel van strooivelden af te voeren, kan dit maaisel als gewoon tuinafval worden afgevoerd?

3.5 Naleving inspectierichtlijn

Adviezen algemeen

In hoeverre de door de inspectie verstrekte adviezen (die in alle gevallen in lijn zijn met de inspectierichtlijn) werkelijk worden overgenomen is in het algemeen onbekend. De afloop van de zaken waarvoor advies is aangevraagd wordt niet aan de inspectie medegedeeld en wordt ook niet door de Inspectie gecontroleerd. Binnen één van de regio's wordt in een aantal gevallen van aanvraag tot begraven in eigen grond wel nagegaan of het afwijzende advies van de inspectie wordt opgevolgd. Indien dit niet het geval is wordt een rechtszaak aangespannen met het ontstaan van jurisprudentie als belangrijk doel.

Ruimen, opgraven en herbegraven

Het overgrote deel van de gegeven adviezen heeft betrekking op herbegraven, opgraven en ruimen van graven.

Alle geconsulteerde inspecteurs vertrouwen op een goede naleving van de voorwaarden indien ruiming, opgravingen of herbegravingen worden uitgevoerd. In sommige gevallen wordt telefonisch navraag gedaan of aan de in de inspectierichtlijn gestelde voorwaarden wordt voldaan of duidelijk advies gegeven aan welke richtlijnen voldaan moet worden. Er worden geen controles of bezoeken afgelegd, niet door inspectiemedewerkers en ook niet door gemeenteambtenaren. De betrokken gemeenteambtenaren (waaronder ook beheerders van gemeentelijke begraafplaatsen) zijn eveneens de mening toegedaan dat de ruiming volgens de inspectierichtlijn worden uitgevoerd. Indien de werkzaamheden worden uitgevoerd door een gespecialiseerd bureau verwacht men (inspectie, gemeente en branchevereniging) dat dit volgens de voorschriften geschiedt. Het is onbekend in welke mate onvolledige skelettering wordt aangetroffen bij het ruimen van graven. Als gevolg hiervan is er geen inzicht in de mate waarin begraafplaatsen voldoen aan condities voor een goede vertering (bodemtype, grondwaterpeil).

De regionale inspecteurs hebben geen zicht op het percentage ruiming of overige meldingsplichtige activiteiten dat daadwerkelijk aan de inspectie wordt gemeld. Wordvoerders van de LOB schatten in dat 70 tot 80 procent van de ruiming niet wordt gemeld bij de inspectie (ruiming zijn wel meldingsplichtig, Wlb art. 31 lid 2.).

Begraven in eigen grond

In het algemeen is de opvatting van de regionale inspecteurs dat het aantal aanvragen en honoreringen voor begraven in eigen grond de laatste jaren niet toeneemt. Er vinden circa 2 tot 3 begravingen in eigen grond per jaar plaats. Dit is volgens de LOB echter aanzienlijk meer dan tien jaar geleden toen begraven in eigen grond slechts eens in de tien jaar voorkwam (nauwkeurige schatting LOB).

Zonering rond begraafplaatsen

De indruk bestaat dat het afstandscriterium van begraafplaatsen tot bebouwing in de overwegingen van gemeenten wordt meegenomen, maar dat er in verschillende gevallen afgeweken wordt van de voorgestelde afstandsgrens. Bij de branche en gemeenten bestaat de opvatting dat met de huidige techniek en middelen een hydrologische en visuele afscheiding binnen een aantal meters gerealiseerd kan worden waarmee de noodzaak tot een afstandsgrens van 20 à 30 meter zoals momenteel in de inspectierichtlijn geadviseerd wordt vervalt.

Crematoria

Geen van de regionale inspecteurs is op de hoogte van de opvolging van de adviezen uit de inspectierichtlijn door crematoria. Hoe de asverstrooiing is geregeld, of metaalhoudende handgrepen voor de crematie van de kist worden verwijderd en of wordt voldaan aan de eisen uit de Nederlandse emissie richtlijn (NeR) of vergunningsvoorschriften is niet bekend. De crematoria vallen buiten de zogenaamde top 100 van bedrijven die extra aandacht genieten van de inspectie waardoor bestaande vergunningen of wijzigingen in vergunningen niet bekend zijn (sanering stukkenstroom).

De gemeenteambtenaar die verantwoordelijk is voor het beantwoorden van algemene vragen rond lijkbezorging is in de regel ook niet op de hoogte van de naleving van milieuvergunningen (afspraken met betrekking tot emissie) of adviezen uit de inspectierichtlijn voor crematoria (aantal asverstrooiingen). De beheerders van de bezochte gemeentelijke crematoria zijn op de hoogte van het bestaan van emissiebeperkingen in hun milieuvergunningen en kennen de adviezen uit de inspectierichtlijn m.b.t. asverstrooiingen. De exacte eisen uit de milieuvergunning en hoe daadwerkelijk wordt aangetoond of gecontroleerd dat hieraan wordt voldaan moet door vrijwel alle eigenaren echter worden opgezocht in de vergunningen of worden nagevraagd bij de gemeentelijke milieudienst. Er wordt (door gemeente of inspectie) geen controle uitgevoerd naar het aantal verstrooiingen dat wordt verricht op de strooivelden (er is ook geen wettelijke limiet voor het aantal verstrooiingen).

Eén van de particuliere eigenaren heeft veel klachten van omwonenden. Dit heeft geresulteerd in een zeer uitgebreide milieuvergunning, een uitzonderlijke kennis van de hierin gestelde voorwaarden en naleving en de bouw van een nieuwe emissiearme installatie. In het algemeen zijn de eigenaren van crematoria echter niet goed op de hoogte van de eisen die in de milieuvergunning worden gesteld en de wijze waarop zij of de gemeenten de gestelde eisen controleren. Een uitzondering hierop is het onderhoud van de oven dat veelal in de milieuvergunning is opgenomen. De keuring van de oven is vaak in het onderhoudscontract met de leverancier vastgelegd en wordt dan ook goed tot uitvoer gebracht. Bij de bezochte crematoria worden vrijwel geen metingen ter controle van de uitstoot van het crematieproces of de werking van de oven nooit uitgevoerd. Volgens een woordvoerder van een grote vereniging voor crematoria, nemen gemeenten al enige jaren genoeg met metingen die bij een zelfde soort oven zijn verricht. Zij volstaan dan ook met het opvragen van metingen bij de leverancier van de oven.

Alle crematoria vragen hun eigen milieuvergunning aan. De eisen die in een vergunning zijn opgenomen zijn sterk afhankelijk van de insteek van het lokale bevoegd gezag en de plaatselijke omstandigheden. In 1995 is door het adviesbureau Tebodin een model vergunning opgesteld die als standaard kon dienen voor alle crematoria. Hiervan is echter geen recente versie beschikbaar. De technische invulling van een dergelijke standaard vergunning zal per situatie verschillend zijn (afhankelijk van de gebruikte apparatuur) terwijl de behandelde onderwerpen voor alle crematoria gelijk zijn.

Uit onderzoek van Infomil blijkt dat momenteel slechts één van de bij ingang van de bijzondere regeling bestaande crematoria (juni '98) voldoet aan de Nederlandse Emissie Richtlijn (NeR). Tot op heden zijn de voor juni '98 bestaande crematoria hiertoe niet verplicht. Sinds het inwerkingtreden van de bijzondere regeling voor crematoria in de NeR zijn slechts enkele (ca. 11) nieuwe crematoria gebouwd die aan de nieuwe emissie richtlijn zouden moeten voldoen. Slechts één van deze nieuwe installaties (Geleen) is momenteel in bedrijf en voldoet aan de NeR. De overige nieuwe ovens zijn nog in aanbouw of zitten in het traject voor het verkrijgen van een milieuvergunning. Bestaande crematoria waarbij structurele aanpassingen aan de verbrandingsinstallatie plaatsvindt dienen ook te voldoen aan de nieuwe emissie richtlijn. Bij Infomil is niet bekend of in bovenstaand onderzoek de bestaande crematoria waarbij structurele aanpassingen aan de verbrandingsinstallatie zijn aangebracht niet zijn meegenomen of dat deze situatie zich niet voordoet.

Alle bezochte crematoria hebben een groter aantal verstrooiingen dan de 90 verstrooiingen per hectare per jaar waarboven in de inspectierichtlijn wordt geadviseerd maatregelen te treffen. Het aantal verstrooiingen bij de bezochte crematoria varieert van 600 tot meer dan 6000 per hectare per jaar. Volgens een inventarisatie van Tebodin (Loovers, 1997) bij 8 crematoria in Nederland varieert het jaarlijks aantal verstrooiingen van 210 tot bijna 7000 per hectare. In de regel wordt als strooiveld gebruik gemaakt van een intensief gemaaid gazon of bosrand (veelal jonge bomen of grote struiken). Eén van de bezochte strooivelden wordt gevormd door een ecologisch beheerde rand van gras en kruiden. Bij de bezochte crematoria wordt geen gebruik gemaakt van wisselvelden. Bij veel crematoria geeft men aan plannen te hebben voor uitbreiding van de strooivelden. Geen van de bezochte strooivelden is ooit onderworpen aan een bodemonderzoek zoals bedoeld in de inspectierichtlijn ter controle van de mogelijke accumulatie van verontreinigingen. In het verleden is een aantal bodemonderzoeken verricht bij strooivelden. Hieruit blijkt dat bij intensief gebruik van strooivelden accumulatie kan plaatsvinden van met name zware metalen en fosfaat in de bovenste centimeters van het bodemprofiel (CVN, 1991; Van Bergen en Van der Meijden, 1993; De Molenaar, 1994; Smit, 1996; Loovers, 1997).

Alvorens het crematieproces wordt gestart worden eventueel aanwezige metaalhoudende handgrepen (samac, een legering van onder andere zink en ijzer) altijd verwijderd. De verbranding van samac zou zeer nadelige gevolgen hebben voor de verbrandingsinstallatie. De verwijderde handgrepen worden evenals de na de crematie overgebleven overige metalen gratis ingezameld. Het gaat hierbij voornamelijk om chirurgisch staal.

Het particuliere bedrijf Ortho Scrap V.O.F. metaalrecycling verzorgt gratis inname voor alle crematoria in Nederland (en is sinds kort ook actief in België en Duitsland). De metalen worden gesmolten en tot granulaat verwerkt dat voornamelijk wordt gebruikt in Zweden ten behoeve van de vliegtuigindustrie. Het gaat in Nederland om een totale hoeveelheid van circa 1200 kilogram per jaar. Een kwart van de opbrengst die voortvloeit uit de metaalrecycling wordt via de landelijke vereniging voor crematoria (LVC) geschonken aan goede doelen.

Door enkele eigenaren van crematoria wordt gemeld dat er aan de overledenen in meer of mindere mate voorwerpen worden meegegeven in de kist. De omvang hiervan, de aard van de voorwerpen en de eventuele milieuhygiënische consequenties zijn momenteel onbekend. Aan het meegeven van voorwerpen en aan de kleding van de overledene zijn geen voorwaarden of restricties verbonden. Overwogen kan worden dit te regelen in het lijkomhulselbesluit.

3.6 Milieuhygiënische risicopunten

Uit deze inventarisatie blijken bij de huidige praktijk van lijkbezorging in Nederland geen grote milieuhygiënische problemen. In de volgende paragraaf (aanbevelingen) zijn echter een aantal onderwerpen aangegeven waarvan het inzicht op de naleving of uitvoering kan worden vergroot of waarvan door nader onderzoek de mogelijke risico's beter in kaart kunnen worden gebracht. Bij het in kaart brengen van de milieuhygiënische risico's is aandacht besteed aan de door lijkbezorging beïnvloede aspecten zoals emissie van rookgassen door crematoria, kwaliteit van grondwater en drainagewater bij begraafplaatsen, milieu- en arbeidshygiënische aspecten bij het ruimen van graven en de kwaliteit van bodem en grondwater onder strooivelden. Een volledig overzicht van de milieuhygiënische aspecten die worden beïnvloed door lijkbezorging is geven een figuur 3.3 (geel gemarkeerde tekstblokken)

3.7 Aanbevelingen

Allereerst worden de aandachtspunten weergegeven die voortvloeien uit de evaluatie van de ‘inspectierichtlijn wet op lijkbezorging’.

De overige aanbevelingen worden gegeven aan de hand van de keten van stappen dat een lichaam doorloopt bij lijkbezorging.

Aandachtspunten uit evaluatie ‘inspectierichtlijn wet op lijkbezorging’

De belangrijkste bevinding uit de evaluatie van de inspectierichtlijn is wellicht dat men (regionale inspecteurs, branche en gemeenten) verandering voorstelt van de gehele adviestaak van de inspectie en in mindere mate gericht is op aanpassingen van de inspectierichtlijn zelf. De regionale inspecteurs hebben als uitdrukkelijke wens om hun taak te beperken tot milieuhygiënische aspecten van lijkbezorging. De advisering rond dit onderwerp geniet lage prioriteit, men twijfelt aan het nut van een groot deel van de adviestaak. Hierbij gaat het vooral om adviezen omtrent opgravingen.

Een vrijblijvende mogelijkheid tot advies wordt als nuttig en wenselijk ervaren. Continuering of zelfs uitbreiding van deze niet wettelijk opgelegde adviestaak (in diepgang en complexiteit van de vraagstukken) wordt wenselijk geacht. Bovenstaande advisering hoeft niet per se door de inspectie te geschieden.

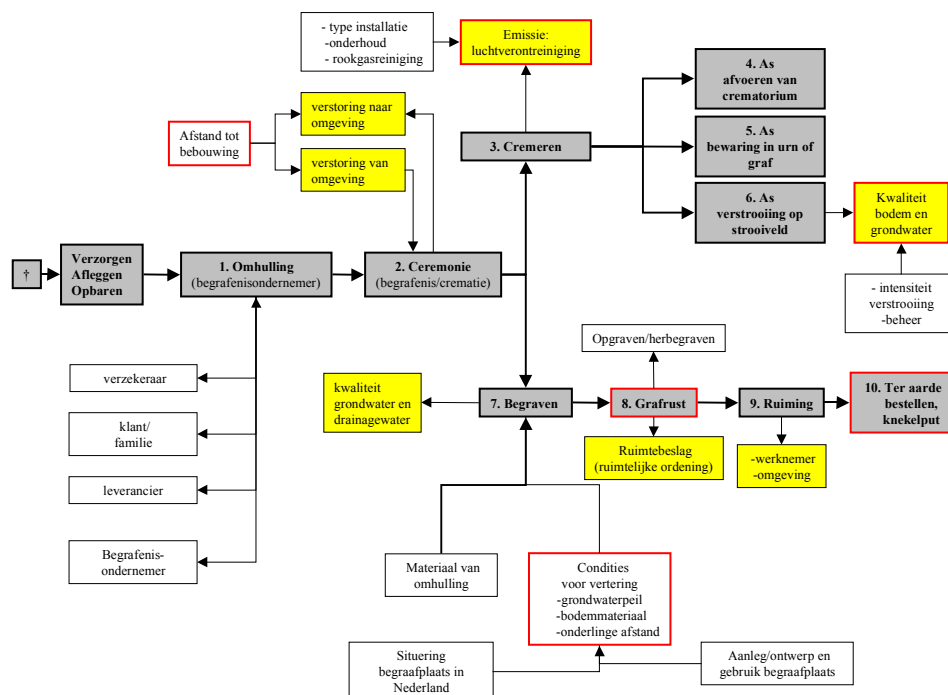
De inspectie dient derhalve te overwegen in hoeverre het oordeel van de inspectie bij het geven van een bij wet verplicht advies bijdraagt aan een zorgvuldige besluitvorming door het bevoegd gezag. Wellicht kan melding of rapportage van bijzondere activiteiten, zoals bijvoorbeeld het binnen de grafrusttermijn overplaatsen van een lichaam, volstaan. Hiermee blijft de inspectie op de hoogte van de activiteiten en kan indien gewenst ingrijpen of zich nader op de hoogte stellen.

Gestreefd dient te worden naar een vermindering van de papieren adviestaak van de regionale inspecties. Met name in de gevallen waarbij geringe milieuhygiënische aspecten aanwezig zijn (afstand van begraafplaats tot bebouwing, opgraven en herbegraven)

Delen van de handleiding opgraven en ruimen (LOB) kunnen dienen als aanvulling op de inspectierichtlijn. M.b.t. de punten van verschil tussen de inspectierichtlijn en de handleiding dient binnen de inspectie een definitief standpunt te worden geformuleerd. Bij een eventuele inbedding van de inspectierichtlijn in de wet op de lijkbezorging kan dit standpunt dienen als uitgangspunt voor de beschrijving van de onderhavige onderwerpen.

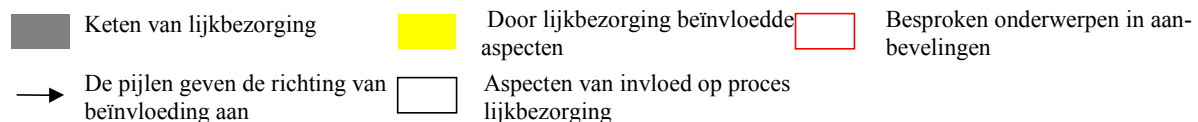
Aandachtspunten en aanbevelingen uit brancheonderzoek en naleving inspectierichtlijn

De aandachtspunten worden beschreven aan de hand van figuur 3.3 (algemene beschrijving van de keten zie paragraaf 3.1). De nummers voor de aanbevelingen verwijzen naar de nummering in bovengenoemde figuur. De rood gemarkeerde onderwerpen in deze figuur worden in de aanbevelingen besproken.

Figuur 3.3

Schematische weergave van de mogelijke processen die plaatsvinden bij lijkbezorging en de aspecten die op deelprocessen van invloed zijn of hierdoor worden beïnvloed.

1. (zie figuur 3.3) Omhulling van lijken

De samenstelling van de gebruikte materialen voor doodskisten en lijkhoezen en het gebruik ervan is in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Het wordt in een apart (RIVM) onderzoek gerapporteerd (in dit rapport opgenomen in bijlage 3). De belangrijkste aanbevelingen hieruit zijn:

Het opnemen van alternatieve lijmsorten in het lijkomhulselbesluit is niet urgent omdat fabrikanten geen behoefte hebben aan het gebruiken van andere lijmsorten. Lijmen op natuurlijke basis worden momenteel niet uitgesloten van gebruik. Hierdoor zijn milieuvriendelijke alternatieven mogelijk.

De VROM-Inspectie heeft geen expliciete taak bij de handhaving van het lijkomhulselbesluit. Echter gezien de centrale regelgeving en expertise van VROM op dit terrein wordt geadviseerd vanuit de VROM-Inspectie hieraan invulling te geven. Het wordt de inspectie aanbevolen om de taak als toezichthouder op het lijkomhulselbesluit vorm te geven d.m.v. het toezien op de uitvoering van periodieke controles op de gebruikte materialen voor doodskisten, toebehoren en lijkhoezen. Verder worden partijen, begraafplaatsbeheerders en uitvaartondernemers, geadviseerd privaatrechtelijk inhoud te geven aan het gebruik van (niet composteerbare) lijkhoezen.

Binnen de branche worden momenteel afspraken gemaakt over de kwaliteit en afbreekbaarheid van lijkhoezen. Het is aan te bevelen om bij dit traject betrokken te zijn (en eventueel te stimuleren of faciliteren) waarbij als inspectie de afspraken worden gezien op toetsbaarheid en handhaafbaarheid.

2. Ceremonie bij begraven of cremeren

Het idee achter een afstandscriterium tussen begraafplaatsen en bebouwing is een zorgvuldige inbedding van begraafplaatsen in de samenleving. Indien over en weer geen hinder wordt ondervonden is er voor de VROM-Inspectie geen reden tot actie. In een aantal gevallen wordt afgeweken van het afstandscriterium. Echter, er is niet bekend welke afwegingen aan deze keuze ten grondslag liggen. Is bijvoorbeeld een visuele en auditieve afscheiding tussen beide gebruiksfuncties binnen een geringere afstand gerealiseerd of wordt hieraan door de bewoners en eigenaar van de begraafplaats geen waarde gehecht? Het verdient aanbeveling om van een aantal situaties waarin de gewenste afstand niet is gehandhaafd na te gaan welke afwegingen aan deze keuze ten grondslag liggen. Bedoeld moet worden dat dit behoort tot de autonomie van de gemeenten. Wanneer een afstandscriterium gewenst is dient dit vastgelegd te worden in het Besluit op de lijkbezorging (Blb).

3. Cremeren

Voor het verkrijgen van uniformiteit in de milieuvergunningen van de verschillende crematoria kan de inspectie de branche aanmoedigen en ondersteunen bij het opstellen en toepassen van een standaard opzet van een milieuvergunning (zoals in 1995 beschikbaar was). De technische invulling van een dergelijke vergunning zal per situatie verschillend zijn (afhankelijk van de gebruikte apparatuur) terwijl de behandelde onderwerpen voor alle crematoria gelijk zijn. Als standaard onderwerpen kunnen onder andere de asverstrooiing, een toetsing van de emissie bij het crematie proces en het onderhoud van de oven worden opgenomen.

De VROM-Inspectie kan behulpzaam zijn bij het opstellen van minimumeisen en aangeven welke belangrijke punten in een milieuvergunning opgenomen moeten worden.

Uit onderzoek blijkt dat slechts één van de sinds 1998 gebouwde crematoria in bedrijf is en hiermee voldoet aan de Nederlandse emissie richtlijn (NeR). Het is niet bekend of in bovenstaand onderzoek de bestaande crematoria waarbij structurele aanpassingen aan de verbrandingsinstallatie zijn aangebracht niet zijn meegenomen of dat deze situatie zich niet voordoet. Gezien het geringe aantal nieuwe crematoria dat binnen afzienbare tijd aan de NeR zal gaan voldoen verdient het aanbeveling dat de inspectie aandringt op een snelle totstandkoming van een bijzondere regeling m.b.t. de emissie van kwik en andere verontreinigende stoffen voor alle bestaande crematoria.

6. As-verstrooiing

Er is vrijwel geen aandacht (van gemeenten, eigenaren of inspectie) voor het aantal verstrooiingen per ha per jaar dat bij de verschillende crematoria plaatsvindt. Daarnaast leven er vragen over het juiste beheer en omgang met het maaisel van strooivelden. Om een inschatting te maken van de omvang van de milieuhygiënische gevolgen als gevolg van het aantal verstrooiingen kan de inspectie overwegen nader onderzoek te laten verrichten naar het aantal verstrooiingen dat momenteel in de praktijk wordt verricht en de hierdoor veroorzaakte milieu effecten.

Uitvoering van dit onderzoek kan worden gerealiseerd door gemeenten, de inspectie houdt hierop toezicht en overzicht. Zicht op de mogelijke verontreiniging van strooivelden kan worden verkregen door het analyseren van bodemonsters van een aantal strooivelden dat intensief wordt of werd gebruikt. Het opstellen van een toetsingskader voor eventuele verontreiniging van strooivelden (op welke stoffen dient te worden bemonsterd, welke streefwaarden of toetsingswaarden worden gehanteerd en bij welke gehalten volgt welke actie) levert het bevoegd gezag het benodigde kader voor de beoordeling van de algemene situatie in Nederland of een specifiek strooiveld.

Het uitvoeren van een analyse naar de verontreiniging in het organisch materiaal (maaisel, gras) afkomstig van een hoog belast strooiveld geeft inzicht in de gebruiksmogelijkheden van dit materiaal.

7a. Begraven en ontbinden

Het is onbekend in welke mate onvolledige skelettering wordt aangetroffen bij het ruimen van graven of in het algemeen hoe omgegaan wordt met stoffelijke resten die bij ruiming worden aangetroffen. Als gevolg hiervan is er geen inzicht in de mate waarin begraafplaatsen voldoen aan condities voor een goede vertering (bodemtype, drainage/grondwaterpeil).

Het verdient aanbeveling om als inspectie een beter beeld te verkrijgen van bovengenoemde punten middels (controle)bezoeken, toezicht of onderzoek. Hiermee kan een inschatting worden gemaakt in welke mate werknemers bij ruiming worden blootgesteld aan onvolledig geskeletteerde lichamen en kan worden onderzocht in hoeverre de onvolledige vertering te wijten is aan de samenstelling van het bodemmateriaal, de gebruikte materialen voor omhulling van het lichaam of het functioneren van het drainagesysteem. Tevens wordt hierbij nagegaan of adequate structurele maatregelen genomen worden om herhaling te voorkomen en te zorgen voor het bevorderen van de condities voor een goede skelettering.

Indien uit de controles bij ruiming blijkt dat veelvuldig onverteerde lichamen worden aangetroffen en het grondwaterpeil veelal de oorzaak is van een slechte vertering, kunnen twee opties worden overwogen om de kans op het bij ruiming aantreffen van onverteerde lichamen als gevolg van hoge grondwaterstand te verminderen (zie voetnoot¹).

Bij bovenstaande aanbeveling dient opgemerkt te worden dat structurele maatregelen ter bevordering van de afbraakcondities, zoals het ophogen van grafakkers of het beïnvloeden van de bodemtextuur slechts na een ruiming kunnen geschieden.

7b. Drainagewater van begraafplaatsen

De inspectie dient in de richtlijn duidelijk aan te geven of het nodig is om eisen te stellen aan de kwaliteit van het drainagewater dat door een begraafplaats op het oppervlaktewater wordt geloosd. Hiervoor moet vastgesteld worden welke stoffen of bacteriën eventueel beperkend zouden kunnen zijn voor lozing op het oppervlaktewater en wat hiervan de eventuele referentieniveau's zijn. Nagegaan dient te worden of er gevallen bekend zijn waarbij de vastgestelde referentieniveau's worden overschreden en of het wenselijk is om in de inspectierichtlijn eisen te stellen aan de kwaliteit van het drainagewater indien dit op oppervlaktewater wordt geloosd.

9. Ruiming, richtlijn voor ruimen en opnieuw ter aarde bestellen

Het is onduidelijk of bij het ruimen van graven de richtlijnen van de inspectie in acht worden genomen. Of voorzorgsmaatregelen worden getroffen voor het eventueel aantreffen van niet volledig geskeletteerde lichamen en de wijze waarop hiermee wordt omgegaan is onbekend. Bij steekproefsgewijze bezoeken aan de ruiming zoals voorgesteld onder 7a kan hiervan een beeld worden verkregen.

¹ ♦ Bij de melding van een voorgenomen ruiming wordt aangegeven (of ingeschat) of de kans op het aantreffen van onverteerde lichamen als gevolg van een hoge grondwaterstand groot is (eventueel op basis van peiling van de grondwaterstand). In dat geval kan op voorstel van de inspecteur door gedeputeerde staten (overeenkomstig artikel 31, lid 4, Wlb) de termijn van tien jaar worden verlengd. De grondwaterstand kan worden verlaagd zodat in de periode van verlenging van de grafrusttermijn alsnog volledige vertering kan plaatsvinden.

♦ Preventief begraafplaatsen controleren op hoge grondwaterstand (bijvoorbeeld op basis van analyses zoals weergegeven in bijlage 3.2 en 3.3). Door tijdig maatregelen te nemen (drainage) wordt het aantreffen van onverteerde lichamen tijdens een ruiming voorkomen.

REFERENTIES

- ◆ Bergen G.J. van en Meijden A.M. van der (1993) Milieu-aspecten bij het incidenteel verstrooien van crematie-as. Rapport nr. vH/GBe/M-2594, DHV Milieu en Infrastructuur, Amersfoort.
- ◆ CVN (1991) Strooivelden en het milieu. Een onderzoek naar de effecten van crematie-as op de bodemkwaliteit (uitgevoerd door Haskoning).
- ◆ "Inspectierichtlijn Wet op Lijkbezorging"; handreiking voor inrichting, technisch beheer en onderhoud van begraafplaatsen, crematoria en opbaargelegenheden; derde herziene druk; Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer; november 1999.
- ◆ "Inspectierichtlijn lijkbezorging: de keizer heeft geen kleren", De Begraafplaats; jaargang 2; nr. 1; lente 2000.
- ◆ LOB (2001) Handleiding Opgraven en Ruimen. Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen. Uitgeverij koninklijke Vermande, 2001.
- ◆ Loovers E. M. (1997) Voorstel wijziging Inspectie-richtlijn lijkbezorging. Tebodin rapport nr. 334044, Eindhoven.
- ◆ Molenaar J.G. de (1994) Effecten van verstrooien van crematie-as. Betreffende het asverstrooingsveld nabij de Kampdwarsweg te Zeist. IBN-DLO rapport nr. 095, Wageningen.
- ◆ Mennen M.G. (1997) Beoordeling Tebodin rapport aantal toegestane verstrooiingen crematie-as. Briefrapport 734/97 IEM MM, RIVM, Bilthoven.
- ◆ Mennen M.G. (1998a) Beoordeling rapport 'Onderzoek en berekening inzake de fosforhuishouding in crematie-processen' van Schram, van der Welle en Charbon. Briefrapport 049/98 IEM MM, RIVM, Bilthoven.
- ◆ Mennen M.G. (1998b) Beoordeling berekening Tebodin aantal toegestane verstrooiingen crematie-as. Briefrapport 502/98 IEM MM, RIVM, Bilthoven.
- ◆ Smit E. R. (1996) Massabalans en emissies van in Nederland toegepaste crematorieprocessen. TNO-MEP rapport R96/059, Delft.
- ◆ "Tussen dood en daad", Uitvaart; jaargang 17; nr. 7; juli/augustus 2001. ISSN 1381 9125.

BIJLAGEN

<i>Bijlage 1. Respondenten</i>	<i>51</i>
<i>Bijlage 3.1 Uitvaartrituelen bij verschillende geloofsovertuigingen.</i>	<i>55</i>
<i>Bijlage 3.2 Locatie gegrafplaatsen t.o.v. grondwaterpeil</i>	<i>60</i>
<i>Bijlage 3.3 Locatie begrafplaatsen t.o.v. bodemsoort.....</i>	<i>62</i>
<i>Bijlage 3.4 Locatie crematoria in Nederland.....</i>	<i>64</i>
<i>Bijlage 4. Rapportage onderzoek lijkomhulselbesluit Briefrapport nr. 186/02 IEM SvD.....</i>	<i>66</i>

Bijlage 1. Respondenten

Regionale Inspecties Milieuhygiene:

Zuid, Eindhoven

A. Henskens

Oost, Arnhem

R. van Oostenbrugge

Noord, Groningen

L. Bomhof

Noord-West, Haarlem

R. Slijpe

Zuid-West, Rijswijk

H. Doornbos

Branche:

Platform Uitvaartwezen	Mvr. R. de Rooy
LVC (Landelijke ver. Crematoria)	dhr G.J. Swinkels (voorzitter) A. van Os
Yarden	K. Vermeulen (directeur)
Monuta	mvr. S. Zeilmaker Mvr. Wellink
VOU (Ver. Ondernemingen in Uitvaartverz.)	S. Boersma (secretaris)
NUVU (Ned. Unie Van erkende Uitvaartondern.)	H. van Vuren (secretaris)
LOB (Landelijke Org. van Begraafplaatsen)	W. van der Putten (voorzitter)
LOB	W. Zaalberg (woordvoerder)
Ortho Scrap (recycling medisch-staal)	Directeur
STIVU (opleidingsinstituut uitvaartwezen)	Arie de Jong (boek over rituelen)
IMG-medical group (producent lijkhoezen)	L. van Voorle
Design & Polymers BV (producent lijkhoezen)	J.C. Jonker
Stichting Cocon (Milieuvriendelijke lijkomhulsels)	T. van Dijk
Verbond van Verzekeraars	C. Broekelmans

Crematoria en begraafplaatsen:

Gouda, IJsselhof	Mvr. I. Van Lingen
Amsterdam, De Nieuwe Ooster	Dhr. E. Maas
Bilthoven, Tap	Dhr. Tap
Diepenveen, Steenbrugge (Yarden)	K. Herius

Gemeenten:

Rijswijk	Dhr. Denekamp
Voorschoten	Dhr. Methorst
Apeldoorn	Dhr. Veldhuizen
Enschede	Dhr. Windemuller
Haarlem	Dhr. T. Sprengen Dhr. Leyen
Driehuis	Dhr. Schlatter
Son en Breugel	Mw. Van Rooij
Cuyck	Mvr. Van Uden
Appingendam	Dhr. Hoekstra
Winschoten	Dhr. Poortman Dhr. Menzinga
Oestgeest	Dhr. Van Veen

Overige:

Ministerie van Binnenlandse Zaken

M. Jonkers

Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG)

G. Hendriks

Infomil(mil. adviesbureau)

dhr. M. van Langen

Thebodin (mil. adviesbureau)

W.J. Tichelman

Journaliste; De Begraafplaats

P. Prior

Bijlage 3.1 Uitvaartrituelen bij verschillende geloofsovertuigingen.

De hier beschreven informatie is afkomstig van het Internet, beschikbaar gesteld door De stichting Lalla Rookh uit Utrecht. De onderstaande informatie is globaal. Lokale gebruiken, stromingen en richtingen binnen de religie kunnen voor wat bepaalde gebruiken betreft afwijken van het hier beschrevene.

Uitvaartrituelen en –gebruiken bij moslims

Achtergrond:

De basis van deze religie is het geloof in Allah als de enige God en in Mohammed zijn profeet. Op de laatste dag zullen de doden opstaan en zal de engel Israfil de doden uit hun slaap wakker maken. De martelaren krijgen direct hun beloning, een plaats in het paradijs. De anderen zullen ondervraagd worden door de engelen Munkar en Nakir. Na de ondervraging krijgt de opgestane overledene een boek waarin hun leven is opgetekend. De rechtvaardigen ontvangen het in hun rechterhand en gaan direct door naar het paradijs van de engel Ridwan, de onrechtvaardigen ontvangen het in hun linkerhand en gaan direct door naar de hel, waar de engel Malik heerst.

Voorschriften

De koran schrijft vrij nauwkeurig voor hoe men moet handelen bij overlijden. Het dode lichaam moet worden gerespecteerd en mag op geen enkele manier worden beschadigd, crematie van het lichaam is dan ook verboden. Er zijn vrij veel handelingen die moeten gebeuren door naaste familie en vrienden.

De imam (geestelijke) is vrij belangrijk hierbij.

In oosterse landen is de begrafenis meestal binnen 24 uur, in Nederland schrijft de wet echter voor dat er minimaal 36 uur tussen het tijdstip van overlijden en begrafenis moet liggen. Er wordt overigens geen termijn in de moslim literatuur genoemd.

Er zijn 4 taken bij het overlijden

1. Wassen van het lichaam
2. Het in doeken wikkelen
3. Het gebed voor de overledene
4. De begrafenis

Wassen en verzorgen van het lichaam is belangrijk omdat volgens de koran al het gestorvene onrein is.

Er wordt geen koran gelezen in het stervensvertrek.

Als eerste wordt de mond gesloten en gezorgd dat deze niet openvalt, waarna de wassing kan beginnen.

Men wast het lichaam driemaal, is het dan nog niet rein genoeg, dan wordt wederom gewassen. Het aantal wassingen dien echter oneven te zijn.

De geslachtsdelen worden met een doek bedekt.

Het wassen geschiedt door moslim familieleden of vrienden, waarbij de mannen de mannen wassen en de vrouwen de vrouwen.

Uitzondering is dat echtelieden elkaar mogen wassen en verzorgen.

Kinderen mogen zowel door mannen als door vrouwen worden gewassen.

Bij het wassen wordt lotusblad, zepen en geurige parfums gebruikt, die echter geen alcohol mogen bevatten.

De koran schrijft voor dat voor deze activiteiten niet mag worden betaald.

Alleen als er beroepsmatig wordt gewerkt, dan mag er wel worden betaald.

Na de wassing wordt de overledene in doeken gewikkeld, de man in 3 en de vrouw in 5 doeken. Er dient gewone stof te worden gebruikt, geen zijde en er mag geen versierend stiksels in worden gebruikt.

Tenslotte wordt het gebed voor de overledene uitgesproken, staande voor het lijk. Het eindigt met de vredesgroet. Daarna volgt de begrafenis.

De uitvaart

Gebruikelijk is dat de overledene gedragen wordt bij de begrafenis, waarbij telkens van dragers wordt gewisseld. Er wordt veelal in tempo gelopen. Als er gereden wordt moeten er goede afspraken over het ritueel gemaakt worden, veelal is het zo dat de lopenden voor de dragers uitgaan en de rijdenden er achteraan. Van oorsprong was de begrafenis een mannen aangelegenheid, bij meer liberale moslims zijn echter de vrouwen tegenwoordig ook aanwezig bij de begrafenis.

In het graf wordt de overledene op zijn rechterzijde gelegd met zijn gezicht richting Mekka. De lijkwade wordt aan het hoofd en de voeten losgemaakt. Het graf wordt zodanig gevuld dat de overledene op zijn rechterzijde blijft liggen. Vervolgens worden 3 handen met aarde in het graf gestrooid door iedereen die aan de begrafenis deelneemt.

Het graf

Voor de ondervraging van de engelen Munkar en Nakir wordt veelal in het graf een aparte nis gegraven waar de engel kan plaatsnemen voor de ondervraging. Het graf wordt opgevuld tot een bult, er komen geen zerken e.d. op. Het blijft beperkt tot een eenvoudige steen met gegevens, zodat het graf teruggevonden kan worden. Echter men ziet ook in Nederland meer en meer, dat er wat 'luxueuzere' stenen worden gebruikt waarop naam en data en soms ook voorzien koranteksten en afbeeldingen van een moskee. Voorts mogen planten en bloemen niet worden vertrapt. Na de begrafenis wassen alle aanwezigen hun handen.

Overige rituelen

De moslims kennen een condoléance periode van 3 dagen en een rouwperiode van 40 dagen. De weduwe rouwt echter gedurende 4 maanden en 10 dagen.

Uitvaartrituelen en –gebruiken bij Hindoes

Achtergrond

De ‘maksha’ is voor Hindoes het moment in het bestaan van de mens. Het is het moment van bevrijding uit de cyclus van geboorte, dood en wedergeboorte. Maar voor die fase is bereikt kan het lichaam keer op keer sterven, maar blijft de ‘atman’ (ziel) reïncarneren in opeenvolgende levens.

De gebruiken beginnen reeds bij het sterfproces

De familie komt bijeen en door de ontboden priester zal eerst met behulp van gebed getracht worden de stervende te genezen. Tijdens het gebed wordt allereerst een druppel Gangeswater toegediend. Het water symboliseert het leven en de vergankelijkheid. Vervolgens wordt een blad van de tulsaboom (een basilicumsoort) in de mond gelegd. Het blad houdt de ziektekiemen op een afstand.

De Pandit (geestelijk leider) leest voor uit de Bhagavad Gita, het lied des heren, waarna de familie meebidt.

Na het sterven wordt de overledene thuis opgebaard of overgebracht naar het rouwcentrum.

Voor de familie breekt nu een periode van 10 dagen rouw aan. Allereerst geeft de familie bekendheid aan het heengaan via rouwcirculaires in het land en indien mogelijk de radio voor verre verwanten. Tijdens de bezoeken komt de familie bijeen met de Pandit en worden een aantal rituelen afgewerkt, waarbij de teksten veelal voor de jongeren vertaald wordt. Het wassen en afleggen wordt meestal door familieleden uit andere huishoudens gedaan, maar altijd in aanwezigheid van familieleden uit het huishouden van de overledene.

Voorbereiding uitvaart

De overledene wordt na de wassing veelal in traditionele dracht aangekleed.

De vrouw in een sari en de man in dhoti en pagri. Binnenshuis of in het uitvaartcentrum wordt rondom de kist gezeten en gebeden voor de zielerust.

De kist is dan veelal niet gesloten. De plechtigheden worden besloten met rijstballetjes. Deze balletjes symboliseren de elementen waaruit het lichaam is opgebouwd nl. ether, vuur, water, aarde en lucht. Daarnaast wordt door de familie bloemen, reukwerk en rijstkorrels als offer in de kist gelegd, waarna deze wordt gesloten. Dan kan de tocht naar het crematorium beginnen.

De uitvaart in het crematorium

De crematie is voor de Hindoes de basis van het uitvaartritueel, immers hoe sneller het lichaam vergaat des te sneller kan de ziel vrijkomen, en kan het lichaam terugkeren naar de elementen waaruit het is opgebouwd. De rituelen in het crematorium zijn veelal een symbolische afgeleide van de ‘gewone’ rituelen bij de lijkverbranding. De kist wordt indien mogelijk door 4 mannen op de schouders gedragen. Tijdens het dragen naar de aula van het

crematorium wordt de kist 5 maal neergezet en gaat de familie (symbolisch) 5 maal zitten. Dan wordt de kist in de aula geopend en versierd met bloemenkransen. De Pandit houdt de voorgeschreven preek uit de Veda. De oudste zoon loopt 5 maal rond de kist en raakt met een aangestoken diya (lampje) wat gevuld is met ghee evenzoveel keren de lippen van de dode aan, hetgeen een symbolisch aansteken van het vuur voorstelt. Dan loopt de familie langs de kist en neemt afscheid door rijstkorrels of bloemblaadjes in de kist te leggen, tot de kist zakt of wegglijdt. Een aantal familieleden is met de Pandit ter overtuiging van de verbranding bij de invoer van de kist in de crematieoven aanwezig. De familie volgt hierna nog een bepaalde rouwprocedure die meestal 10 dagen duurt.

Ceremoniële gebruiken bij het overlijden en de uitvaart

Als de vader is overleden, maar het gebeurt veelal ook als de moeder is overleden, scheren de zonen (en vader indien moeder is overleden) het hoofdhaar (soms op een kort staartje na), snor en baard af.

Op de twaalfde of dertiende dag wordt een vuuroffer gehouden. Na de dertiende dag vangt het gewone leven weer aan.

Indien mogelijk wordt de as overgebracht naar India en verstrooid in de Ganges. De verstrooiing van de as gebeurt in Nederland echter veelal op zee (deze staat wereldwijd gezien immers in contact met de Ganges) in aanwezigheid van de familie.

Vietnamees Boeddhisme

Achtergrond

De ontstaansgeschiedenis van het Vietnamees Boeddhisme

Het Boeddhisme werd reeds in de eerste eeuw na Christus geïntroduceerd in Vietnam, toen Giao Chau geheten. De toenmalige hoofdstad Luy Lau werd al in de tweede eeuw een bloeiend centrum voor het Boeddhisme. Monniken waren uit India gekomen via de zee en brachten Boeddha-beelden en heilige teksten mee.

Sutras werden uit het Sanskriet naar het Chinees vertaald door zowel Indiase als Giao Chau (Vietnamese) monniken.

Tegenwoordig is ca. 80% van de Vietnamese bevolking Boeddhist, waarvan de meerderheid Mahayana, zowel Puur Land (Tinh Do) als Zen (Thien), en een minderheid Theravada (het Zuidelijke -Nam Tong- Boeddhisme).

Door de lange Chinese overheersing is Vietnam, is de invloed van het Chinese Boeddhisme sterk. Door de communistische overheersing in deze eeuw is een tijdlang, vooral in het Noorden van Vietnam het Boeddhisme onderdrukt, maar er is tegenwoordig weer een opleving te zien.

Voorschriften van een Vietnamees-Boeddhistische uitvaart.

Het lichaam mag na het overlijden niet worden aangeraakt. Men gelooft dat de geest, het bewustzijn nog in het lichaam is. Om de geest uit het lichaam te laten ontsnappen, moet men het minstens 8 uur laten liggen, daarna pas wassen en aankleden.

Als men in het ziekenhuis overlijdt, moet het lichaam thuisgebracht worden en in huis blijven.

Als men aan een ongeluk overlijdt durft men het lichaam niet in huis te nemen en wordt het in een mortuarium opgebaard.

Begraven of cremeren

De meerderheid kiest voor een begrafenis, zoals dit vroeger gebruikelijk was; tegenwoordig wordt steeds vaker gecremeerd.

Boeddhistiese monniken bij de uitvaart

Voor en na het overlijden moeten Boeddhistische monniken worden uitgenodigd. Hoe meer, hoe beter.

Hulp bij, bezoek en condoleren

Buren komen op bezoek en helpen met koken. Men moet vegetarisch eten.

Het is de gewoonte dat familie en vrienden worden gecondoleerd.

Nog voor de kist wordt gesloten, is het gebruikelijk het lichaam te zien. Er wordt op verre familie zo lang mogelijk gewacht, voordat de kist dicht gaat.

Gebruiken:

Bloemen, fruit en voedsel (het favoriete van de overledene) worden op het altaar voor de overledene geofferd, met water, wijn, thee, wierook en kaarsen.

Hierbij buigen de vrouw, de jongeren en de kinderen van de overledene tot op de grond. Kinderen en de hele directe familie moeten witte kleding en een witte hoofdband dragen.

Na de uitvaart

De eerste week na het overlijden is er een dienst in de tempel of in huis, met monniken erbij en dan wekelijks tot 49 dagen op 7 weken. Daarna 100 dagen na het overlijden. Dan jaarlijks. Dit wordt ook gedaan voor de grootvader en grootmoeder.

De (ongetrouwde) zoon van de overledene moet zijn witte kleding tot 3 jaar na het overlijden bij de herdenkingen dragen.

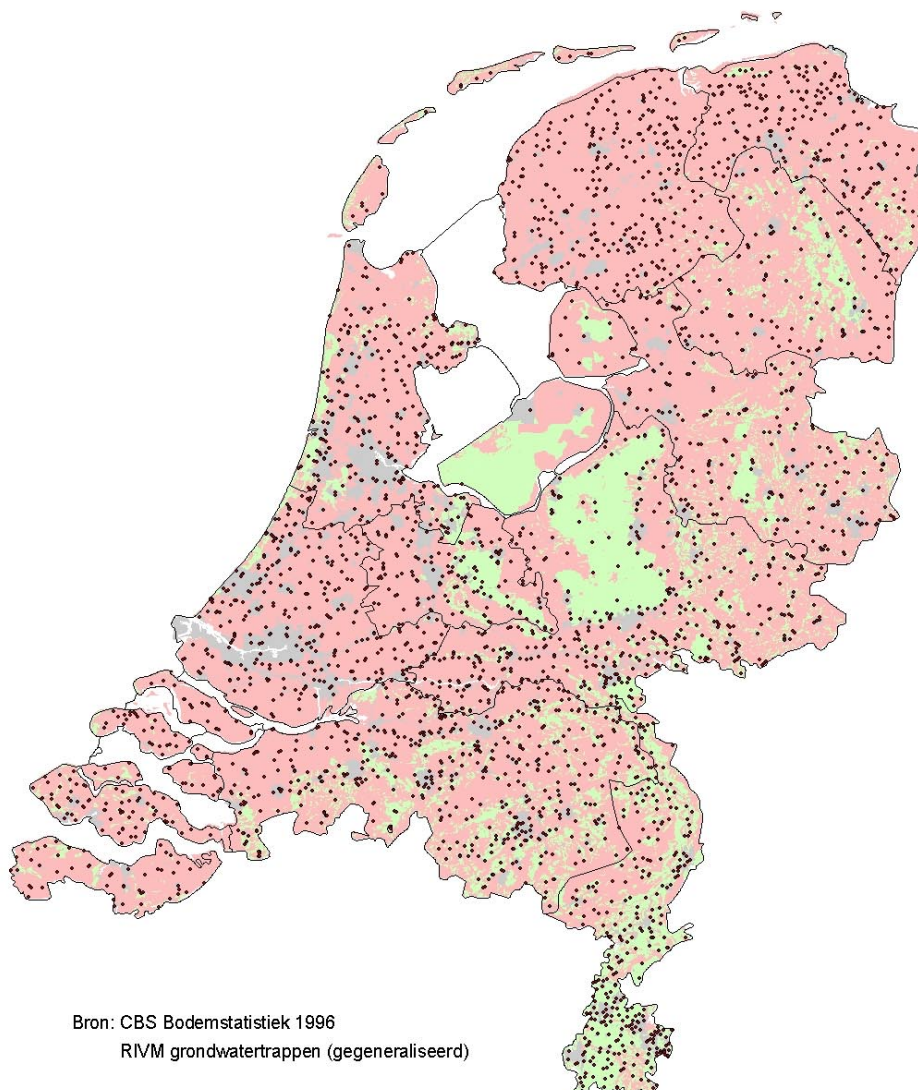
Bij herdenkingen wordt de Amitabha Sutra (Kin A Di Da) gezongen.

Herdenkingsdagen zijn er om elkaar te zien en te ontmoeten, niet de verjaardagen.

Bijlage 3.2 Locatie gegraveplaatsen t.o.v. grondwaterpeil

Locatie begraafplaatsen t.o.v. grondwaterpeil

- begraafplaatsen (n = 3012)
- locaties niet geschikt zonder aanpassingen
(gemiddeld hoogste grondwaterpeil ondieper dan 80 cm)
- locaties geschikt zonder aanpassingen
(gemiddelde hoogste grondwaterstand dieper dan 80 cm)
- niet geclassificeerd

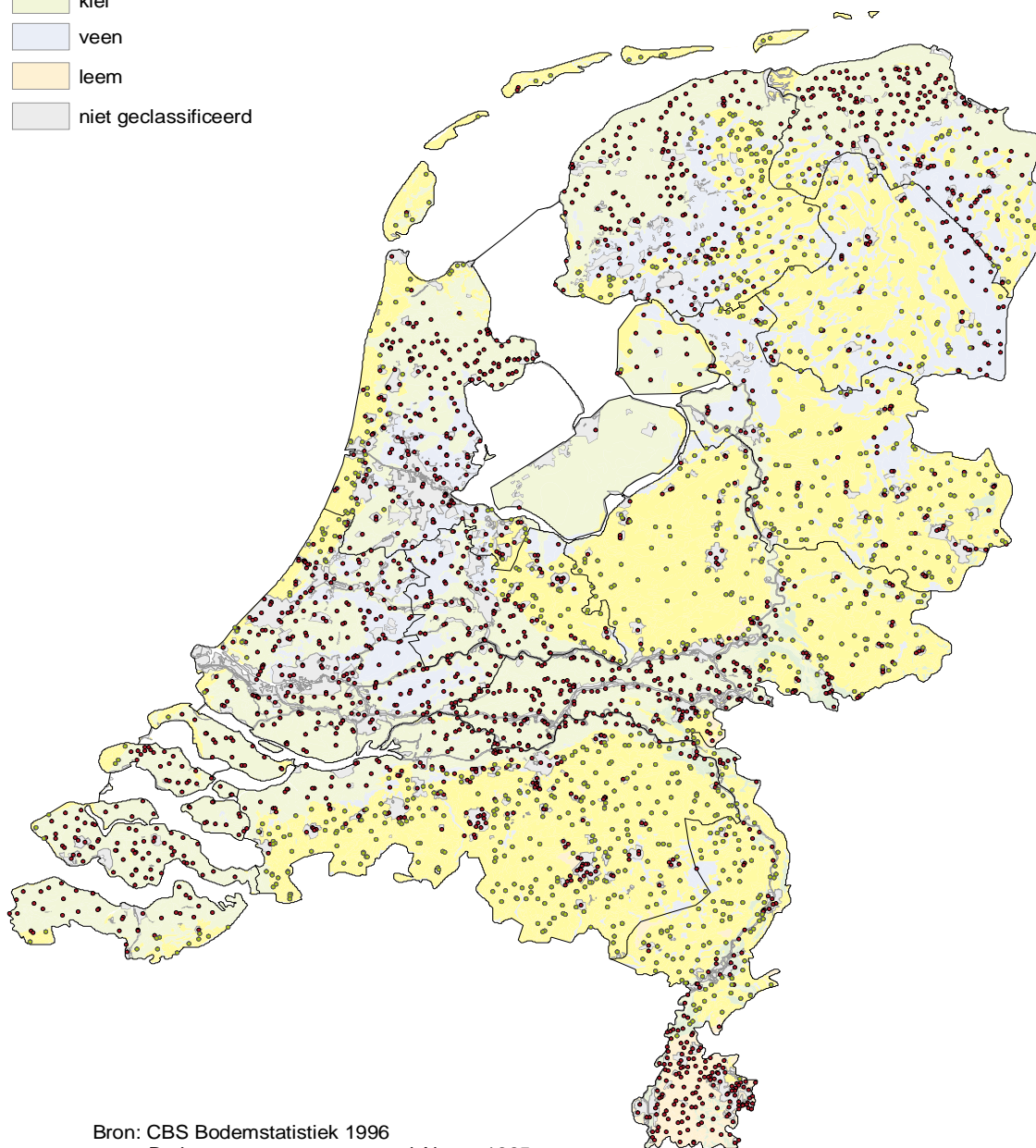
Bijlage 3.3 Locatie begDraafplaatsen t.o.v. bodemsoort

Locatie begraafplaatsen t.o.v. bodemsoort

- begraafplaatsen op zandgrond (n = 1017)
- begraafplaatsen op overige gronden (n = 1995)

bodemsoorten

- zand (locaties geschikt zonder aanpassingen)
- klei
- veen
- leem
- niet geclassificeerd

Bron: CBS Bodemstatistiek 1996
Bodemsoorten geaggregeerd Alterra 1985

Bijlage 3.4 Locatie crematoria in Nederland

Locatie crematoria

- crematoria (n = 53)

Bron: NVC 2001

Bijlage 4. Rapportage onderzoek lijkomhulselbesluit Briefrapport nr. 186/02 IEM SvD

Samenvatting

Inspectoraat Gerneraal VROM inspecties heeft het RIVM gevraagd om inzicht te geven in de naleving van het lijkomhulselbesluit. Daarnaast wordt specifieke aandacht gevraagd voor een inschatting van de noodzaak om nieuwe typen lijn voor het vervaardigen van doodskisten in het lijkomhulselbesluit op te nemen. Ook wordt extra aandacht besteed aan een overzicht omtrent het gebruik en de kwaliteit van lijkhoezen.

Er worden door de branche of de inspectie geen controles uitgevoerd op de gebruikte materialen voor kisten, toebehoren van kisten en lijkhoezen. Er is hierdoor bij de inspectie en de branche weinig inzicht in de naleving van het lijkomhulselbesluit. De VROM-Inspectie heeft geen expliciete taak bij de handhaving van het lijkomhulselbesluit. Echter gezien de centrale regelgeving en expertise van VROM op dit terrein wordt geadviseerd vanuit de VROM-Inspectie hieraan invulling te geven. Het wordt de inspectie aanbevolen om de taak als toezichthouder op het lijkomhulselbesluit vorm te geven d.m.v. het toezien op de uitvoering van periodieke controles op de gebruikte materialen voor doodskisten, toebehoren en lijkhoezen. Verder worden partijen, begraafplaatsbeheerders en uitvaartondernemers, geadviseerd privaatrechtelijk inhoud te geven aan het gebruik van (niet composteerbare) lijkhoezen.

Momenteel is er geen noodzaak voor het uitbreiden van de toegestane typen lijmen in het lijkomhulselbesluit. Lijmen op basis van natuurlijke producten worden niet uitgesloten van toepassing, waardoor het gebruik van milieuvriendelijke alternatieven mogelijk is.

Verschillende schattingen van het aantal lijkhoezen dat wordt gebruikt lopen uiteen van 10.000 tot 25.000 hoezen per jaar (gebruik van een hoes voor 7 tot 18% van de overledenen). Ook over de afbreekbaarheid van de gebruikte hoezen bestaat veel discussie. Het is tot op heden niet door een onafhankelijke instantie vastgesteld dat het materiaal dat momenteel voor lijkhoezen wordt gebruikt ook werkelijk aan de gestelde norm voor afbreekbaarheid voldoet.

De LOB (Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen) heeft de achterban opgeroepen om vanaf mei 2002 begraving te weigeren indien niet is aangetoond dat de gebruikte lijkhoes voldoet aan het lijkomhulselbesluit. Binnen de branche wordt hiermee duidelijk gewerkt aan afspraken en toetsingscriteria m.b.t. het materiaal van lijkhoezen. Het wordt de inspectie sterk aanbevolen om in deze discussie een duidelijke rol te spelen en zich ervan te vergewissen dat de afspraken toetsbaar, uitvoerbaar en conform het lijkomhulselbesluit zijn.

INHOUD

SAMENVATTING	66
INLEIDING.....	68
VRAAGSTELLING EN METHODE VAN ONDERZOEK.....	69
HUIDIGE TYPE KISTEN EN DAARIN GEBRUIKTE LIJM	70
TOEBEHOREN BIJ EEN DOODSKIST.....	70
MILIEUVRIENDELIJKE KIST VOOR DE TOEKOMST?	70
AFBREEKBAARHEID, PRODUCTIE EN GEBRUIK LIJKHOEZEN	71
CONTROLE OP NALEVING VAN HET LIJKOMHULSELBESLUIT	72
AANBEVELINGEN	72
LITERATUUR.....	73

Inleiding

De VROM inspectie (voorheen Inspectie van de Volksgezondheid voor de Milieuhygiëne) heeft de afdeling IEM (Inspectieonderzoek En Milieugevallendienst) van het RIVM (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) gevraagd informatie te verzamelen over de naleving van het lijkomhulselbesluit en de huidige en gewenste rol van de inspectie m.b.t. de handhaving van en het toezicht op het lijkomhulselbesluit. Daarnaast stelt de inspectie een tweetal specifieke vragen. 1) Ten eerste wil de inspectie een indruk of er een noodzaak bestaat voor het wijzigen van het lijkomhulselbesluit m.b.t. de toegestane lijmsorten voor de vervaardiging van doodskisten. 2) Daarnaast vraagt de inspectie om inzicht in het gebruik van biologisch afbreekbare lijkhoezen.

Milieuhygiënische aspecten uit de verdere keten van de lijkbezorging worden in een parallel lopend onderzoek beschouwd, en gerapporteerd in "Dijk & Mennen, 2002". Het onderhavige briefrapport wordt tevens als bijlage opgenomen in het rapport "Dijk & Mennen, 2002".

Het momenteel geldende lijkomhulselbesluit (aangehaald als lijkomhulselbesluit 1998) is een actualisatie van het lijkomhulselbesluit van 1991. Het algemene uitgangspunt dat wordt gehanteerd voor het toelaten van materialen en toepassingen voor het vervaardigen van lijkomhulsels (zoals beschreven in het Besluit op de lijkbezorging) is de voorwaarde dat een lijk onder de omstandigheden zoals geëist in het Besluit binnen 10 jaar volledig vergaan dient te zijn. Het gebruik van alle natuurlijke materialen voor lijkomhulsels is toegestaan. Het besluit op de lijkbezorging verbiedt kisten en omhulsels te vervaardigen met gebruikmaking van kunststoffen of metalen. Tevens geldt een verbod voor natuurlijke materialen die een bewerking hebben ondergaan of een toevoeging hebben waardoor zij minder makkelijk biologisch afbreekbaar zijn. Het verbod is niet van toepassing op bij ministeriële regeling aangewezen kunststoffen of toepassingen van kunststoffen. Het lijkomhulselbesluit geeft aan welke (kunst)stoffen mogen worden toegepast. Voor het verlijmen van spaanplaat zijn bijvoorbeeld lijmen toegestaan die minder dan 10 milligram vrij of gemakkelijk vrij te maken formaldehyde per 100 gram plaatmateriaal bevatten. Ook het materiaal dat is toegestaan voor de vervaardiging van toebehoren van een doodskist (handgrepen, ornamenten, hoofdkussens, lak, binnenbekleding en bodembedekking) is nauwkeurig vastgelegd. In het lijkomhulselbesluit is eveneens beschreven aan welke eisen het materiaal voor lijkhoezen dient te voldoen. Er worden voorwaarden gesteld aan de doorlaatbaarheid, mechanische eigenschappen, vorm en biologische afbreekbaarheid van de hoezen.

Vraagstelling en methode van onderzoek

De VROM inspectie stelt de volgende vragen omtrent het lijkomhulselbesluit en de huidige uitvoering hiervan.

- Hoe is de naleving van het lijkomhulselbesluit;
- Wat is de huidige en gewenste rol van de inspectie m.b.t. de handhaving van en het toezicht op het lijkomhulselbesluit;
- Geef een indruk over de noodzaak voor het wijzigen van het lijkomhulselbesluit m.b.t. de toegestane lijmsorten voor de vervaardiging van doodskisten;
- Verschaf inzicht in het gebruik van biologisch afbreekbare lijkhoezen.

Het onderzoek betreft een bureaustudie waarbij geen analyses of bedrijfsbezoeken zijn verricht. Via de verschillende brancheorganisaties (het Platform Uitvaartwezen, Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen, vereniging voor begrafenisondernemers) is informatie verzameld. Daarbij zijn ook de leveranciers en producenten van doodskisten, de daarin toegepaste lijmen en de producenten van lijkhoezen betrokken.

Onderzocht is in hoeverre er bruikbare milieuvriendelijke alternatieven beschikbaar zijn voor de lijmen die momenteel zijn toegestaan voor het vervaardigen van doodskisten. Bij de producenten en leveranciers is gevraagd in hoeverre zij milieuvriendelijke alternatieven beschikbaar hebben of van het bestaan hiervan op de hoogte zijn. Via een literatuur screening en internet is eveneens gezocht naar doodskisten waarin mogelijke alternatieve lijmen worden toegepast. Nagegaan is of milieuvriendelijke alternatieven voor de toegestane lijmen vanuit milieuhygiënisch perspectief ten onrechte door het lijkomhulselbesluit worden uitgesloten van toepassing. Op basis van bovenstaand onderzoek is de vraag beantwoord of er een noodzaak bestaat voor het wijzigen van het lijkomhulselbesluit m.b.t. de toegestane lijmsorten voor de vervaardiging van doodskisten.

Inzicht in het gebruik van biologisch afbreekbare lijkhoezen is verkregen op basis van de beantwoording van de volgende vragen: Zijn er afbreekbare lijkhoezen verkrijgbaar in Nederland en voldoende deze aan de eisen uit het lijkomhulselbesluit? Waar worden de hoezen geproduceerd en door wie? Welke aantallen hoezen worden gebruikt. Zijn er hoezen verkrijgbaar die niet aan de eisen voldoen? Welk type hoezen hebben toeleveranciers en gebruikers op voorraad? Welke hoezen worden momenteel toegepast? Is er in de huidige praktijk een waarborg voor gebruik van afbreekbare hoezen en op welke wijze wordt hierop toegezien.

Huidige type kisten en daarin gebruikte lijm

In 2000 overleden er in Nederland 140.543 mensen waarvan ruim 50% (ca. 72.000) werd begraven (bron: Landelijke Vereniging van Crematoria; LVC). Bij vrijwel alle begravingen wordt gebruikgemaakt van een doodskist. Het merendeel van de gebruikte doodskisten wordt geproduceerd door een aantal grote bedrijven met een productie van meer dan 10.000 kisten per jaar. Daarnaast is een aantal kleine bedrijven actief. Drie grote producenten zijn Bogra (70.000 per jaar, waarvan driekwart bestemd voor de Nederlandse markt), Vingra (50.000 per jaar) en Pax (15.000 per jaar). Bovenstaande bedrijven produceren voor 70 tot 80 procent doodskisten van spaanplaat. Ca. 15 tot 20 % van de kisten bestaat uit massief eiken, rond 5% massief vuren en 1 tot 5% van de kisten bestaat uit mdf (plaatmateriaal uit geperst hout). De laatste jaren zijn er meer aparte en duurder kisten (massief hout, verschillende vormen en kunstuitingen) op de markt waarbij hoge eisen aan kwaliteit en uiterlijk worden gesteld.

De spaanplaat die voor het vervaardigen van de doodskisten wordt gebruikt voldoet volgens de fabrikanten ruimschoots aan de eisen m.b.t. de hoeveelheid formaldehyde zoals gesteld in het lijkomhulselbesluit. Door gebruik te maken van moderne productiemethoden is het formaldehyde gehalte sterk teruggedrongen. Het materiaal van doodskisten wordt niet gecontroleerd op de werkelijke samenstelling.

Bij de geconsulteerde producenten is niet direct behoefte aan het opnemen van mogelijkheden voor gebruik van meer milieuvriendelijke lijmsoorten in het lijkomhulselbesluit. Geen van de geconsulteerde fabrikanten heeft plannen om gebruik te maken van andere typen lijm of spaanplaat. De "Vereniging Toeleveranciers voor de Uitvaartbranche" (VTU) staat positief tegenover het bieden van mogelijkheden voor het gebruik van meer milieuvriendelijke soorten lijm in het lijkomhulselbesluit. Hierbij dient opgemerkt te worden dat een lijm die vervaardigt is uit natuurlijke componenten (op een wijze waardoor de biologische afbreekbaarheid gehandhaafd blijft) niet is uitgesloten van toepassing.

Toebehoren bij een doodskist

Volgens het lijkomhulselbesluit dienen handgrepen, ornamenten en accessoires van graf- en crematiekisten uitgevoerd te worden in vergankelijk materiaal, dan wel van buitenaf verwijderd te kunnen worden. Volgens de kist fabrikanten heeft zo'n 10 tot 20 procent van de kisten metalen handgrepen. Het merendeel van de handgrepen is dus vervaardigd uit hout. Verschillende crematoria beheerders geven aan in 1 tot 10 procent van de gevallen metalen handvaten aan te treffen. De handgrepen en ornamenten bestaan uit samac, een legering van zink en ijzer. Bij begravingen wordt dit metaal volgens de verwerkers niet aangetast waardoor het bij opgravingen of ruiming kan worden verwijderd. Bij crematie worden de handvaten voor het crematie proces verwijderd (mede ter voorkoming van schade aan de oven).

Hoofdkussens dienen te bestaan uit vergankelijk materiaal gevuld met houtkrullen of karton. Als binnenbekleding van kisten mag gebruik gemaakt worden van niet geïmpregneerd papier, katoen, zijde, rayon of cellulose-acetaat dan wel een mengsel van genoemde stoffen. Antwoorden op de vraag naar het gebruikte materiaal voor aankleding en kussens in de kist lopen sterk uiteen. Zo geeft bijvoorbeeld een van de crematoria beheerders aan zijn aanleverende uitvaartondernemers duidelijk te moeten aanspreken om geen stapel kranten te gebruiken als kussens (dit verstoort het verbrandingsproces). Veel van de gecontacteerde personen geven aan zelf uitsluitend goedgekeurde materialen te gebruiken maar te weten dat er op dit terrein (met name de kussens) veelvuldig gebruik wordt gemaakt van niet toegestane materialen. Bij de LOB (landelijke organisatie voor begraafplaatsen) bestaat de indruk dat de regels m.b.t. het materiaal voor de bekleding van kisten slecht worden nageleefd.

Milieuvriendelijke kist voor de toekomst?

Een aantal fabrikanten van doodskisten (met name Bogra) is reeds een aantal jaren bezig met het ontwikkelen van een zeer milieuvriendelijke kist bestaande uit een biopolymeer. Bij de vervaardiging van kisten uit

biopolymeren wordt geen lijm gebruikt en het materiaal breekt snel af tot "bio-moleculen". De ontwikkeling van een biopolymeer kist vindt plaats in samenwerking met bedrijven uit de verpakkingindustrie. Naast milieu voordelen levert deze kist door zijn geringe gewicht duidelijke voordelen op m.b.t. de fysieke belasting van werknemers en resteert een geringe hoeveelheid as na crematie. Dhr. van de Wal (directeur Bogra) licht toe dat zij reeds in staat zijn een biopolymeer kist te maken die zeer geschikt is voor crematie of begraven. Het combineren van beide eigenschappen is nog in ontwikkeling. Dhr. van de Wal schat in dat de beschikbaarheid van een kist uit biopolymeer die zowel geschikt is voor de crematie als voor begraven nog wel enige jaren op zich laat wachten. Indien kisten van biopolymeer beschikbaar zijn bepalen de prijs en de acceptatie van de klant of deze ook werkelijk gebruikt gaat worden.

Het op de markt brengen van "kartonnen kisten" (in navolging van Zweden) is mede om financiële redenen stopgezet. Er is sprake van een scherpe prijsconcurrentie.

Afbreekbaarheid, productie en gebruik lijkhoezen

Afbreekbaarheid

In het lijkomhulselbesluit is duidelijk vastgesteld aan welke eisen een lijkhoes dient te voldoen en op welke manier aangetoond dient te worden dat de hoes biologisch afbreekbaar is (norm ASTM D 5338-92 of vergelijkbare toets). De toets op afbreekbaarheid bestaat uit een onderzoek naar de composteerbaarheid onder gecontroleerde condities voor compostering.

Het is niet bekend welk Nederlands instituut de proeven volgens de ASTM-norm kan uitvoeren (bij het RIVM worden dergelijke toetsen niet uitgevoerd). Het dient opgemerkt te worden dat bij de normering niet wordt gevraagd om een eenduidige omschrijving van het materiaal (bijvoorbeeld een analyse van de samenstelling).

Hierdoor is controle of het materiaal van een willekeurige lijkhoes ook werkelijk het materiaal is dat de toets op biologische afbreekbaarheid heeft ondergaan zowel voor de inspectie als voor de branche kostbaar en tijdrovend (de gehele toets op afbreekbaarheid dient opnieuw uitgevoerd te worden).

Er zijn geen hoezen beschikbaar waarvan volgens de in het lijkomhulselbesluit beschreven procedure is aangetoond dat zij voldoen aan de gestelde criteria voor afbreekbaarheid (ASTM D 5338-92) en samenstelling zoals beschreven in het lijkomhulselbesluit. Wel claimen een aantal fabrikanten (o.a. Van Willigen en International Medical Group) te voldoen aan de Duitse DIN-normen voor composteerbaarheid van materialen (DIN 54900 onderdeel 1, 2 en 3). Deze Duitse norm kan als vergelijkbaar met de in het lijkomhulselbesluit gestelde norm worden beschouwd (volgens literatuur van DIN-CERTO, beschikbaar gesteld door een producent van lijkhoezen). Het is echter tot op heden niet door een onafhankelijke instantie vastgesteld dat het materiaal dat op afbreekbaarheid is getoetst ook werkelijk wordt gebruikt voor de lijkhoezen. De producenten van biologisch afbreekbaar plastic laten hun materiaal volgens de Din normen toetsen omdat deze voor meerdere toepassingen geldigheid hebben. De gebruikte ritsen in de lijkhoezen zijn niet biologisch afbreekbaar.

Productie en gebruik

In Nederland zijn er drie tot vier grote leveranciers van lijkhoezen. Alle in Nederland geleverde hoezen worden geproduceerd in België of Frankrijk. Sinds 1991 is in Nederland het gebruik van een biologisch afbreekbare hoes (of beter gezegd composteerbare hoes), zoals beschreven in het lijkomhulselbesluit, verplicht. In Frankrijk is de productie en het gebruik van slecht afbreekbare lijkzakken evenals in Nederland verboden. In België mogen echter nog niet verteerbare hoezen worden geproduceerd en gebruikt. De import van lijkhoezen uit België brengt dus extra risico m.b.t. de afbreekbaarheid met zich mee. Bij het gebruik van een geïmporteerde hoes heeft de importeur uiteraard de verantwoordelijkheid om aan te tonen dat de hoezen aan de Nederlandse eisen voor afbreekbaarheid voldoen.

Het aantal hoezen dat momenteel wordt gebruikt wordt door de VTU (vereniging toeleveranciers voor de uitvaartbranche) geschat op 7000 tot 8000 per jaar. Enkele uitvaartondernemers schatten voor hun eigen praktijk het gebruik van lijkhoezen op ongeveer één op de 10 overledenen. Volgens een leverancier van lijkhoezen ligt het aantal hoezen dat per jaar in Nederland wordt gebruikt rond de 25.000 (dit betekent een toepassing van lijkhoezen bij ca. één op de zes overledenen).

Het bedrijf Cullot vervaardigde tot voor kort lijkhoezen die als biologisch afbreekbaar bekend stonden, de

zogenaamde Deces hoes. Hiervan werden in de periode vanaf 1997 tot 2000 ongeveer 5000 exemplaren verkocht. Het bedrijf Willigen heeft naar eigen zeggen de rechten van deze hoes overgenomen en is voornemens hier enkele duizenden per jaar van te produceren. In het jaar 2001 zijn er reeds 4000 van deze hoezen verkocht (tegenwoordig geproduceerd door Design & Polymers en verkocht door van Willegen).

Volgens de VTU gebruiken alle grote uitvaartondernemers biologisch afbreekbare hoezen. Echter, de samenstelling en afbreekbaarheid hiervan zijn lastig te achterhalen. De VTU sluit niet uit dat zeer kleine uitvaart ondernemingen nog een gering aantal slecht verteerbare hoezen in voorraad heeft maar dit is absoluut minimaal. In het blad "De Uitvaart" (uitgave juli/augustus 2001) stelt de voorzitter van de LOB dat er afgelopen jaren vrijwel geen biologisch afbreekbare lijkhoezen zijn gebruikt. De verschillende meningen over het gebruikte materiaal lopen uiteen.

Controle op naleving van het lijkomhulselbesluit

De inspectie milieuhygiëne is verantwoordelijk voor het toezicht op de uitvoering van het lijkomhulselbesluit. Voor zover bekend worden momenteel noch door de branche noch door de inspectie controles uitgevoerd op de gebruikte materialen voor kisten, toebehoren en lijkhoezen. Er is geen zicht op de kwaliteit van de producten die werkelijk worden gebruikt.

Er is momenteel veel beweging in de branche om te komen tot afspraken rond de acceptatie van bepaalde materialen en toetsingsmethoden voor lijkhoezen. De LOB heeft in de zomer van 2001 de achterban opgeroepen om vanaf mei 2002 geen hoezen meer te accepteren waarvan niet is aangetoond dat zij voldoen aan het lijkomhulselbesluit. Volgens de LOB zijn de toeleveranciers en uitvaartondernemers hierover tijdig geïnformeerd en zal controle vanaf 2002 werkelijk worden uitgevoerd.

Aanbevelingen

Het opnemen van alternatieve lijmsorten in het lijkomhulselbesluit is niet urgent omdat fabrikanten geen behoefte hebben aan het gebruiken van andere lijmsorten. Lijmen op natuurlijke basis worden momenteel niet uitgesloten van gebruik. Hierdoor zijn milieuvriendelijke alternatieven mogelijk.

De VROM-Inspectie heeft geen expliciete taak bij de handhaving van het lijkomhulselbesluit. Echter gezien de centrale regelgeving en expertise van VROM op dit terrein wordt geadviseerd vanuit de VROM-Inspectie hieraan invulling te geven. Het wordt de inspectie aanbevolen om de taak als toezichthouder op het lijkomhulselbesluit vorm te geven d.m.v. het toezien op de uitvoering van periodieke controles op de gebruikte materialen voor doodskisten, toebehoren en lijkhoezen. Verder worden partijen, begraafplaatsbeheerders en uitvaartondernemers, geadviseerd privaatrechtelijk inhoud te geven aan het gebruik van (niet composteerbare) lijkhoezen.

Binnen de branche worden momenteel afspraken gemaakt over de kwaliteit en afbreekbaarheid van lijkhoezen. Het is aan te bevelen om bij dit traject betrokken te zijn (en eventueel te stimuleren of faciliteren) waarbij als inspectie de afspraken worden gezien op toetsbaarheid en handhaafbaarheid. In dit kader kan bijvoorbeeld worden afgesproken dat tegelijk met toetsing op afbreekbaarheid ook een eenduidige analyse van de samenstelling van het materiaal wordt gemaakt dat later in het veld een toets op conformiteit met het gekeurde materiaal mogelijk maakt.

Literatuur

- ◆ Dijk S. van, M.G. Mennen, Lijkbezorging in Nederland -Evaluatie inspectierichtlijn, overzicht van de branche en inzicht in naleving van regelgeving-. RIVM rapport nr. 609021 020, februari 2002.
- ◆ "Niet afbreekbare hoezen: onverteerbaar", Uitvaart; jaargang 3; nr. 4; december 2001. ISSN 1389-2509
- ◆ "Tussen dood en daad", Uitvaart; jaargang 17; nr. 7; juli/augustus 2001. ISSN 1381 9125.
- ◆ Tinnemans A.H.A., 1996. Lijkzakken. TNO-rapport BU1.96/003253-4/JS